

WIMBLEDON'S SERMON AND ITS LATIN SURROUNDINGS

Siegfried Wenzel

WIMBLEDON'S Sermon rightly takes pride of place in the corpus of Middle-English sermons that have been preserved. It was made and/or preached by someone whose name is attached to it, though his real identity may still be in doubt; it was evidently delivered at a known location (St. Paul's Cross, London) and time (1387 or 1388, perhaps twice); and it enjoyed great popularity, as shown by some seventeen English copies of the late fourteenth and fifteenth century as well as printed versions that reached into the eighteenth century.¹ It is also known to exist in four Latin versions. The English text has been edited several times by modern scholars, most thoroughly to date by Ione Kemp Knight in 1967, who collated thirteen manuscripts, examined their relationship, and produced "a reconstructed common original of all the manuscripts" on the basis of one manuscript with variant readings from the others.² A new, complete edition with a study of the manuscripts and early prints is being prepared by Prof. Veronica O'Mara.³ In the following I will use Knight's text and edition (*E*) and refer to its line numbers when appropriate.

Our main concern here are the four Latin versions and their relation to the English text. They are:

- A Cambridge, University Library li.3.8, fols. 147r–151r.
- C Cambridge, Gonville and Caius College 334, fols. 10v–18r.

¹ For a recent summary and evaluation of what is known about the work and its author, see Veronica O'Mara, "Thinking Afresh about Thomas Wimbledon's Paul's Cross Sermon of c. 1387," in *Essays in Honour of Oliver Pickering, Leeds Studies in English*, new series, 41 (2010): 155–71, with a list of manuscripts and early printings of the work on 169–70.

² *Wimbledon's Sermon, Redde Rationem Villicationis Tue: A Middle English Sermon of the Fourteenth Century*, edited by Ione Kemp Knight, *Duquesne Studies, Philological Series 9* (Pittsburgh, 1967), at 55.

³ Private communication, November 2019.

- H* London, British Library Harley 331, fols. 15r–18r.
V Oxford, Trinity College 42, fols. 47r–56r.⁴

The English sermon, of 1102 lines in *E*, and its structure can be summarized as follows:

- 0 Prothema. The sermon begins with the thema *Redde rationem villicationis tue* (“Render an account of your stewardship,” Luke 16:2), from the Gospel which in the Sarum Use was used for the ninth Sunday after Trinity.
- 0.1 After an address the sermon turns to a different parable, that of a “householder” (*paterfamilias*) going out at different times of the day to hire workers for his vineyard (Matthew 20:1–10),⁵ which it briefly summarizes (lines 3–12).
- 0.2 The different hours of the day of this parable are explained as ages of the world (16–20) and ages of a man’s life, in all of which people are called to work in the Lord’s vineyard, the Church (20–26).
- 0.3 Cultivating a vineyard requires three kinds of work and workers (27–37).
 In the same way, work in the Church requires three kinds of offices: priesthood, knighthood (including all levels of civil government as well as judges), and laborers, each of which has its proper function and is needed for the proper function of society (38–56).
- 0.4 This need is shown with a quotation from Avicenna: in contrast to animals a human being needs the help of others to have proper food and clothing (57–81).
- 0.5 At the Last Judgment each person will give an account of his or her work (82–97).
- 0.6 Therefore, each must work according to the state he or she is in, as scriptural passages declare (98–118).
- I—Part 1.
 Introduction of the thema (119–36).
 There are three bailiffs (137–44), and each has to answer three questions (145–60).
- I.A The first bailiff: prelate or curate, and the three questions (161 ff.):
 I.A.1 How have you entered (161–233)? Right and wrong reasons (165–83). Critique of entering the priesthood for social advancement or fi-

⁴ Knight knew only *A* and *C*, which she called *Ul* and *G*.

⁵ The Gospel for Septuagesima.

- nancial gain, with quotations from Ps.-Chrysostom and Scripture (185–233).
- I.A.2 How have you ruled (234–66)? Quotations from Bernard and Scripture.
- I.A.3 How have you lived (267–307)? Quotations from a “holy doctor” (Hugh of Folieto) and Scripture.
- I.B The second bailiff: “keepers” of the community (308–11).
- I.B.1 How have you entered (312–47): to help or for personal gain? The bad example of Roboam (328–41).
- I.B.2 How have you ruled (348–72)? Abuses of today’s officials, especially judges (356–72).
- I.B.3 How have you lived (373–402)? Quotations from Scripture, Church doctors, and Valerius Maximus (392–95).
- I.C The third bailiff: every Christian; only the first question will be treated:
- I.C.1 How have you entered (407–575)? Speaking of avarice, the section includes a long exegesis of the vision of Zechariah 5:5–11 (420 ff.).
- II—Part 2.
Announcement of three questions to be dealt with (578–83).
- II.A Who will call us to that judgment? There are two judgments: particular and general (584–93).
- II.A.1 To the particular judgment we are called by three “summoners” (593–601):
- II.A.1a Sickness (602–719). It is of two kinds: one for all mankind (of soul and the body), the other for only some people (cf. 636–43). The sickness or infirmity of our soul⁶ comes from Adam’s fall. Several purposes of tribulation (649–719).
- II.A.1b Old age (720–50). Failure to consider one’s ageing, with quotation from the *Abusiones*.
- II.A.1c Death (751–63).
- II.A.2 For the general judgment there are also three summoners (764–74):
- II.A.2a Sickness of the world: charity is growing cold (775–803).
- II.A.2b–c Old age and decline of the world, and its death (804–993). When will this be? When is Christ coming again? We do not know, but the day is at hand (cf. 818–19). Quotations from Ps.-Chrysostom, Joachim of Flora, Hildegard of Bingen, and others, showing that the Antichrist will come in what amounts to A.D. 1400 (cf. 895–98). The opening of the seven seals of Revelation 5–8.

⁶ The sermon speaks of failure to concentrate in one’s prayer, lines 609–30.

- II.B Before what judge shall we give an account? God himself (994–1026). Opening of the books mentioned in Revelation 20:12.
- II.C What will be the reward to the wicked and to the good (1027–1101)? Three *vae*'s of Revelation 8:13, applied to non-Christians, Jews, and false Christians, and to various sins. Threefold *gaudium* to those who are saved.
- Closing formula (1102).

The major topics for which the sermon is so memorable were by its time used in many sermons and religious texts, as Knight and, before her, Owst⁷ have well demonstrated. One may add some further texts that were well known to later sermon makers in England. In his commentary on Luke 16 Nicholas Gorran († 1295) states that Christ has a threefold bailiff: “the ecclesiastical prelate in spiritual matters, the earthly prince in temporal matters, and any Christian in both.”⁸ Likewise, the three questions asked at the Last Judgment occur, for instance, in Hugh of St. Cher’s biblical commentary⁹ and Peraldus’s Sermon 119.¹⁰ There they are directed to the clergy only,¹¹ and the extension of these three questions to knights and laborers (sections I.B and C in Wimbledon) seems to be the work of Wimbledon or his immediate source (see further below). The curious way of beginning his sermon with a parable that differs from his thema (section 0.1) is not unique; it was in fact taught as a major way of building a sermon’s protheme.¹²

⁷ G. R. Owst, *Literature and Pulpit in Medieval England* (Oxford, 1933; 2d ed., 1961), esp. 551–59.

⁸ “Huius ergo domini, scilicet Christi, triplex est uillicus: in spiritualibus prelatus ecclesiasticus; in temporalibus princeps terrenus; in utrisque quilibet Christianus” (Paris, BnF lat. 14264, fol. 277ra).

⁹ Hugh of St. Cher: “Nota tres quaestiones facit Dominus in die iudicii omnibus prelati . . .” (Hugo de Sancto Caro, *Biblia cum Postilla* [Basel, ca. 1501], vol. 6, on Matthew 22:6).

¹⁰ William Peraldus, Sermon 128: “Notandum quod tres quaestiones faciet Dominus praelatis in die iudicij . . .” (William of Auvergne, *Opera omnia*, vol. 2 [Paris, 1674; facsimile reprint Frankfurt: Minerva, 1963], 349a). Peraldus’s passage is verbally copied in Repingdon’s *Sermones dominicales*, Sermon 49 for 20 Trinity (Oxford, Corpus Christi College 54, fol. 357rb), a work contemporary with Wimbledon.

¹¹ To Owst’s references may be added Repingdon, Felton, and others.

¹² See Wenzel, *Medieval Artes Praedicandi: A Synthesis of Scholastic Sermon Structure*, Medieval Academy Books 114 (Toronto, 2015), 55–59, esp. 57.

The four known Latin versions clearly fall into two distinct groups: *AH* vs. *CV*. The major, though by no means only, difference is that *AH* do not contain the hallmark of Wimbledon's Sermon, his defining the time of the coming of Antichrist including the date of the sermon's delivery (*E*, lines 837–901). In the first group (*AH*), *H* is considerably shorter than *A* (roughly 3100 against 6750 words) and omits long sections throughout. In the second group (*CV*), *V* contains several apparent eyeskips, such as:

C at *E*/638–42

V

cecitas, et multe alie infirmitates, sicut dictum est populo Israel in sacra scriptura: Nisi seruaueritis mandata Dei que scripta sunt in libro hoc, Deus addet tibi et semini tuo infirmitates graues perseuerantes et eternas.

cecitas, et multe alie infirmitates

graues perseuerantes, pessimas et eternas.

To discuss the relations between Wimbledon's English sermon and the Latin versions further I will therefore focus on *A* and *C*. The full text of both will be given below.

Both *A* and *C* are closely related to the English sermon (*E*): They deal with the same topics and in the same order. They begin with a reference to a different parable. They clearly fall into two "parts," thus called (section II):

A: Dicto in prima parte sermonis ([II] line 2).

C: In secunda parte ([II] line 2).

E: Here endiþ þe first partie of þis sermon. Here bygynneþ þe secunde part. In þis secunde partie . . . (*E*/576–78).

They have the same personal statement of the preacher's duty and insufficiency (section I):

A: Ad quantum sufficio per [pro?] presenti enarrare ([I] lines 24–25).

C: in quantum sufficio ([I] line 20).

E: As myche as y suffice for now (*E*/131).

And lastly they agree with each other in many small details; for instance, in section 0.6 they list the same major professions from laborer to priest, in the same order, and adduce the same scriptural passages that speak of their respective professional duties (*E*/98–118).

A, however, shows significant differences from both *E* and *C*. It is considerably shorter than either,¹³ and while in section II.A.2b–c (at *E*/820–22) it states that the Apostle Paul said “we are those to whom the end of the world has come”—which all three texts say was more than 1300 years ago—in then going on to discuss the end of the world *A* lacks what would be the crucial lines of *E*/837–901. This suggests that *A* lies textually before *E* and that in adapting a Latin sermon such as *A*, the author of *E* added a specific date of its delivery.¹⁴ While *A* therefore, or a text like it, must be considered the source of *E*, the latter frequently expands its text. Conversely, some material in *A* is omitted in its English translation. The following passage, on false judges who cause delay in a poor man’s cause (I.B.2), is a good example:

A, fol. 148v

Retornant balliui breuia pauperum
per *tarde venit* nisi merces palpetur
in manu,

similes illi quem Veritas *iudicem iniquitatis* appellat, qui nec *Deum* timuit
nec *hominem reuerebatur*, qui venientem ad eum viduam per magnum
tempus audire <n>oluit, Luce <1>8.
Vnde vice sapiencie dicitur: *Munera de sinu eius accipit vt peruertatur*
sanctitas *iudicij*, Prouerbiorum 17.

E/364–69

Schirreues and ballies wolleþ retorne
pore mennes writis wiþ *tarde venit*
but þey felen mede in her handes.
And zit y here men seye, þat han
asayed boþe lawes, þat þilke court
þat is cleþud Cristen court is moche
more cursed.

Perfore it is write: “ziftes þey take
owt of mennes bosomes to ouerturne
þe weyes of rizt dom.”

The relationship of *A*>*E* can be further argued from specific details, particularly from the form of scriptural and other authoritative quotations (see below). Notice also that in contrast to *E*, *A* consistently indicates the source of its quotations, as it does in the quoted example.

¹³ *A* has nearly 5700 words, *C* over 8800.

¹⁴ Notice that in *E*’s statement, “þe whiche noumbre of 3eeris is now fulfillid not fully twelue 3eer and an half lackynge” (897–98), the very specific “not fully twelue 3eer and an half lackynge” does not occur in either *A* (which lacks the entire passage) or *C* (which has only “qui numerus annorum fere impletur”).

E's expansions of the *A* text run throughout the entire sermon. A relatively simple case is the following, from section I.A.1:

A, fol. 148r

E/213–25

Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius quia vidit gentes ingressas sanctuarium tuum de quibus preceperas ne intrarent ecclesiam tuam, *Trenorum* 1.

þe enemye haþ put his hond to alle þyngis desirable to hym, for he haþ seyn folk laweles entrid into þe seyn-tewarie of þe wiche þou haddist coumaundid at þey shulde not entre into þy chirche. þis enemye is Satanas, as is name sowneþ, þat haþ put his hond to al þat hym likeþ. What synne, y praie 3ow, wolde þe fend haue sowe on men þat it nis now vsid? In what plente is pride, enuye, wraþe, and coueytise! Whanne were þey so grete as þey beþ now? And so of alle oþer synnes. And why trowest þou but for þer beþ lawles peple entrid into þe temple þat neyþer kepeþ in hemself þe lawe of God ne kunne teche oþere. And to euerych suche seyþ God by þe prophete Osee. . . .¹⁵

Que sunt iste gentes nisi iste quibus dictum est Domino Osee 4. . . .

More significant additions in *E* include the example of Antioch,¹⁶ the signs of old age,¹⁷ and of course the long passage on the date of Antichrist's coming,¹⁸ which reappear in *C*. All of this would suggest that this sermon was first composed in Latin (*A*), then translated into English (*E*), and finally retranslated into Latin (*C*).

At the same time, the Latin text that has been preserved in *A* may not have been the *direct* source of *E*, as is suggested by the following detail. In the section quoted above (I.B.2, *E*/368–69), *A* quotes Proverbs 17:23 as “*Munera de sinu eius accipit vt peruertatur sanctitas iudicij.*” *A*'s noun “*sanctitas*” (“holiness”) is translated in *E* as “weyes,” clearly for “*semitas*,”

¹⁵ *A* is usually more complete in identifying sources than *E*, here *Trenorum* 1 and chap. 4 of Hosea.

¹⁶ Section II.A.1.a, *E*/695–711.

¹⁷ Section II.A.1.b, *E*/724–36.

¹⁸ Section II.A.2.b, *E*/837–901.

the word used in the Latin Vulgate. It would appear that at this point *A* has a scribal error (“sanctitas” for “semitas”), which is not reproduced in *E* (reading “weyes”), where it is then retranslated in *C* as “tramitem,” “path.” It is of course possible that the author of *E* knew the source and corrected *A*. But *E*’s knowledge of the ultimate Latin sources (especially other than biblical ones) is not absolute; for instance, several times it replaces *A*’s specific mention of an author’s name with a vague “an holy doctour.”¹⁹

If *A* or a version like it was translated into *E*, *C* in contrast has all the marks of being a translation of the English text into Latin.²⁰ This seems to be quite clear from the mutations of some single words in *A/E/C*. A good example is the reference to Hugh of Folieto’s *De claustro anime*, in section I.A.3, on the *lutum Egipti*. Hugh used the word *lutum* of the Vulgate, which is taken over by *A*. In *E* (line 277) it is translated as “clay,” and in *C* it appears as *argilla*: doubtless *C* translated the English noun rather than copied the original (biblical) word as it appears in *A* and its acknowledged source.²¹ A similar case occurs in section I.B.2, where the biblical noun *munera* from Proverbs 17:23 (“Munera de sinu impius accipit”) appears thus in *A*, then in *E* gets translated as “ziftes” (line 368), and in *C* is translated back into Latin, not as *munera* but as *dona*. The same changes from Latin source to English translation to retranslation into Latin—but not in the form of the original source—can be found in many other quotations.²² That a successful, popular sermon in the vernacular should have been translated into Latin, the written medium of the clergy, is not surprising and can be also found elsewhere.²³

Yet *E* and *C* contain details that somewhat cloud the conclusion that *C* is simply a translation of *E*. A significant instance occurs in line 917 of *E*, which speaks of “þe clene lyf and conuersacion” of Christ and his apostles.

¹⁹ At *E*/277, 375, and 737. Some English manuscripts add an author’s name in a marginal note, however, and a fuller analysis of this feature requires a collation of all English manuscripts.

²⁰ Knight was fully aware of this; see *Wimbledon’s Sermon*, 32.

²¹ “Hugo de Sancto Victore,” at *E*/277, to whom *De claustro anime* was commonly attributed in the Middle Ages.

²² For instance the passage on mothers loving their children, etc.: “animas contempnunt” > “þe soule þey dispiseþ” > “animas autem eorum despiciunt seu non appendunt” (at *E*/197).

²³ The Easter Week sermon by Richard Alkertoun; see Veronica O’Mara, *A Study and Edition of Selected Middle English Sermons*, Leeds Texts and Monographs, n.s., 13 (Leeds, 1994), 38–44.

Middle-English *conuersacion*, for “living, way of life,” occurs only once in the material presented in Knight’s edition, in the line just cited. In both *A* and *C*, however, the Latin word *conuersacio* in this sense appears frequently—it was a fairly common synonym for *vita* or the like in Latin sermon texts of the period and had biblical authority.²⁴ The phrase “lyf and conuersacion” is, technically, a lexical doublet: two synonyms or near synonyms are combined by means of a connective like *and* or *or* (in Latin *et*, *nec*, *vel*, or *aut*).²⁵ Frequent examples in medieval English are *luf and charite*, *lusts and likingis*, *debate and stryf*, and so on. They differ of course from such common pairings as “come and go,” “eat and drink,” or “rise and fall”, and it is often debatable whether such a pairing is indeed a genuine doublet—the biblical “God created man in his image and likeness” or the words of Thomas the Apostle, “My Lord and my God,” may cause different theologians to have differing views. But such pairings as “shut and enclosed,” “joy and jocundity,” or “purity and cleanness” can be safely considered to be lexical doublets.²⁶

Such doublets are a frequent stylistic device in vernacular sermons of the late fourteenth and fifteenth centuries. They occur with some regularity in the sermons edited by Morrison,²⁷ the fifteenth-century *Festial* sermons edited by Powell,²⁸ the Worcester sermons edited by Grisdale,²⁹ the macaronic sermons edited by Johnson³⁰ and by Horner,³¹ and others including

²⁴ E.g., “vitam nostram et conversationem” (Sap 15:12) and frequently in Paul. In the *Middle-English Dictionary*, ME *conuersacioun* in the sense of “manner of living,” is attested only from ca. 1384 onward.

²⁵ Knight recognized the presence of what I call lexical doublets in *C*, against *E*. She called them “synonyms” added to the English version (pp. 32–33).

²⁶ All three examples appear in the “Nunnery Sermon” edited by O’Mara, *Study and Edition*, 198–99.

²⁷ *A Late Fifteenth-Century Dominical Sermon Cycle*, ed. Stephen Morrison, 2 vols., EETS 337–38 (Oxford, 2012). Sermon 42 has doublets at lines 23, 74, 88 (?), 96, 126, 140, 147, 149 (?), 160–61, and 192.

²⁸ *The Advent and Nativity Sermons from a Fifteenth-Century Revision of John Mirk’s Festial*, ed. Susan Powell, Middle English Texts 13 (Heidelberg, 1981). The first thirty lines of Sermon 1 contain at least six doublets.

²⁹ *Three Middle English Sermons from the Worcester Chapter MS. F. 10*, ed. D. M. Grisdale, Leeds School of English Language, Texts and Monographs 5 (Leeds, 1939). Sermon 1 has doublets in lines 6, 10, 16, 22–23, 25, 39, 41, 47, 47–48 (?), etc.

³⁰ Holly Johnson, *The Grammar of Good Friday: Macaronic Sermons of Late Medieval England*, Sermo 8 (Turnhout, 2012). In the sermon on *Dilexit nos* . . . (pp. 144–239) I count more than eighty lexical doublets.

Alkerton's Easter Week Sermon.³² They are, thus, common in *English* sermon texts of the period.³³ But contrary to this general picture, in Wimbledon's Sermon they are found in great number in the *Latin* version *C*³⁴ but hardly in the corresponding English text of *E*.³⁵ To quote just one example,

E: And o þyng y dar wel *seye*,

C: Et vnum audeo bene *asserere vel affirmare*.³⁶

In order to explain such doublets in the Latin *C* one may think that *C*'s author added a synonym that was closer to the original Latin. This would be true of the five instances in which *E*'s "baile"/"bayly" is rendered as "ballius vel villicus" or similar forms, where "villicus" would remind the reader of the original Vulgate. But this explanation does not hold for *C*'s rendering "seye" ("say") as "asserere vel affirmare" (in the quoted example) and for the majority of such doublets in *C*. Their presence in *C* but

³¹ *A Macaronic Sermon Collection from Late Medieval England: Oxford, MS Bodley 649*, ed. and trans. Patrick J. Horner, Studies and Texts 153 (Toronto, 2006). In his first sermon, on *Nunc dies salutis* (27–53, 533 lines), I count nearly forty doublets.

³² It contains five doublets with "or" where the corresponding Latin text has single words: "a bagge or a scrippe, meuen or steren, priuacion of lizt or puttyng away of lizt, ignoraunce or vnkunnyng," and "a revme or a kyngdome"; see O'Mara, *Study and Edition*, lines 90, 130, 134, 226, and 285. There are further doublets with "and" at lines 298, 231, and 274.

³³ A short discussion of their form in macaronic sermons can be found in Siegfried Wenzel, *Macaronic Sermons: Bilingualism and Preaching in Late-Medieval England* (Ann Arbor, 1994), 86–89. Lexical doublets have been discussed as "word pairs," "doublings," "twin-formulae," or "binomials," in Janel M. Mueller, *The Native Tongue and the Word* (Chicago, 1984), 147–61; J. D. Burnley, "Curial Prose in England," *Speculum* 61 (1986): 593–614; Hans Sauer, "Twin-Formulae and More in Late Middle English: *The History of the Patriarchs*, Caxton's *Ovid*, Pecoock's *Donet*," in *Studies in Middle English: Words, Forms, Senses and Texts*, ed. Michael Bilynsky, Studies in English Medieval Language and Literature 44 (Frankfurt am Main, 2014), 25–46; and Hans Sauer and Birgit Schwan, "Heaven and Earth, Good and Bad, Answered and Said: A Survey of English Binomials and Multinomials," *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis* 134 (2017): 83–96, 185–204. None of these considers sermons.

³⁴ *C* has some forty doublets with *vel/uel/seu* (e.g., "operariis vel laborariis") and nearly thirty with *et* or *nec* (e.g., "secant et amputant").

³⁵ I find only three or four possible instances, such as "a iustice oþer a iuge" (*E*/108). "Wepe and weyle" (*E*/557) is of course biblical

³⁶ At *E*/86–87 and *C* [0.5], lines 145–46 below.

not in *E*, where one would expect them, introduces a disturbing element into the posited relationship between *E* and *C* on which perhaps a fuller analysis of the English versions of Wimbledon's Sermon will throw more light.

There is one more aspect that concerns the Latin sermons related to *E*. Latin *A* is found in Cambridge, University Library li.3.8, a volume I consider a preacher's notebook, in which all kinds of preaching material, including more or less complete sermons, have been gathered by a number of different scribes.³⁷ Many of these sermons also occur in other sermon collections, including some by known preachers: Thomas Brinton, Henry Chambron, and Wimbledon. Of particular interest here are the sermons in quires XIII–XVI of this manuscript (fols. 133r–176r, new foliation), which very probably were copied from a single source manuscript. Several of these echo topics that characterize *A* (i.e., *A*-48, fols. 147r–151r). Besides their general criticism of the clergy (especially the remark that priests “nowadays” are like knights in their clothing, etc., in *A*-42, fols. 134v–138v), they speak of the three questions that will be asked at the Last Judgment (*A*-41, see below). The world is growing old (*A*-42, fols. 136v–137r) and nearing its end (*A*-50, with signs; fols. 154v–157v), for which Joachim is quoted (*A*-50, fol. 156r). Other parallels recur as well, such as the example of Roboam (*A*-50, fol. 155r). Owst had noticed the fact that Wimbledon's Sermon shared its critique of the clergy with other sermons in this manuscript but did not argue further for common authorship. That this might indeed be the case is suggested by such passages as the following:

A ([I] lines 74–261, at *E*/161–276)

Igitur questio prima querenda a primo villico, videlicet a rectore animarum, erit ista: Qualiter intrasti. *Amice, qualiter huc intrasti?* Mathei 22.

A-41, fols. 133v–134r

Quilibet enim eorum extremo merito [*sic*] ac triplicem questionem responsurus de ingressu, de progressu, et congressu.

Prima questio erit “quomodo intrasti,” . . .

³⁷ See Wenzel, *Latin Sermon Collections*, 175–81. I refer to the relevant sermons as *A*- as numbered and listed there on 409–14.

Quis te introduxit: veritas vel dolus, Deus vel diabolus, gracia vel nummus, caro vel spiritus? . . . uocatione uel tua procuracione, vt labores in ewangelio uel vt induaris purpura et bisso? . . . uel propter diuinam contemplacionem vel propter vite delectacionem? . . .

Si certe aduertamus oculo clare mentis quante abhominaciones sca- tent inter ecclesiasticos hijs diebus, uidebimus quod non est vbique ascensus in ouile ouium per hostium Christum propter lucrum, set aliunde propter saccos pecuniarum. Vnde scriptum de lamentacione destruccio- nis Ierusalem, scilicet vere destruc- tionis forme viuendi tradite nobis a Christo et eius apostolis: *Manum suam misit hostis ad omnia desi- derabilia eius quia uidit gentes ingressas sanctuarium tuum de quibus preceperas ne intrarent ecclesiam tuam. . . .*

Secunda questio qu(esita) a quoli- bet curato erit ista: Quomodo rexisti, gregem uidelicet tibi commissum? Sicut pastor uel sicut mercenarius? Sicut homo uel sicut lupus? . . . Dic quos per predicacionem tuam a malo traxisti, vbi alicos in lege Dei informasti? Ibi “audietur de talibus pupillorum grauis accusacio, dura allegacio, quorum vixere stipendiis non diluere peccata.” . . .

Considera ergo qui talis es quomodo intrasti quoad primam:

Quis te introduxit, veritas vel dolosi- tas, Deus uel diabolus, gracia uel peccunia, caro uel spiritus; vtrum in- trasti uocatione uel procuracione, vt laborares in euangelio uel vt induaris purpura et bisso, propter vite delecta- tionem uel propter diuinam contem- placionem?

Sed quia nimis raro hijs diebus ali- qui ascendunt in ouile per ostium quod est Christus, set qui ascendunt aliunde fures sunt et latrones, est ideo quod proposita prima questione cura- tis modernis plurimi obmutescent.

De talibus prophetizatum est Treno- rum 1, vbi sic habetur: *Manum misit hostis ad omnia desiderabilia eius quod uidit gentes ingressas sanctua- rium, de quibus preceperas ne intra- rent in ecclesiam tuam.*

Secunda questio erit quomodo rexisti gregem tibi commissum:

sicut pastor uel sicut mercenarius, sicut agnus uel sicut lupus? Dic quos \per/ predicacionem tuam a malis re- traxisti, vbi aliquos in lege Domini informasti? Bernardus. “Audietur,” dicit Bernardus, “pupillorum grauis accusacio, dura obligacio, quorum vixerunt stipendijs set non diluerunt peccata.”

Atte(n)de quid dicat beatus Bernardus *Super Cantica*, sermone 23: "Timeant clerici, timeant ministri Ecclesie qui in terris sanctorum quas possident tam iniqua gerunt, vt stipendijs que sufficere debeant minime contenti superflua quibus egeni sustinendi forent impie sacrilegeque sibi retineant et in vsus superbie atque luxurie victum pauperum consumere non verentur, duplici quippe iniquitate peccantes, quia et aliena diripiunt et sacris in suis vanitatibus et turpitudinibus abuntuntur." . . .

Tercia questio: Qualiter vixisti, quale videlicet lumen sanctitatis ostendisti gregi tuo, . . . sicut sacerdos vel sicut rusticus, sicut homo uel sicut pecus.

Miror certe quam peruersa sit sacerdotum vita:

vestiuntur ut milites, locuntur vt rustici vel mercatores, equitant vt principes, et totum quod effunditur de bonis pauperum est et de patrimonio Crucifixi.

Finally, the author of these sermons in CUL Ii.3.8 has left some tantalizing personal hints, but regrettably not enough to reveal his identity.³⁸ Some declare that he had preached "in this place" before (sermons A-49 and 50). More significantly, A-50 gives us an approximate date. The sermon's *thema* is *Quomodo stabit regnum* ("How shall the realm stand?" Luke 11:18), from the Gospel for the third Sunday in Lent, when the sermon was pre-

Attende eciam quid dicat Bernardus *Super Cantica* sermone 23: "Timeant clerici, timeant ministri Ecclesie qui in terris sanctorum quas possident tam iniqua egerunt, vt stipendijs que sufficere debeant minime contenti superflua quibus egeni sustentandi forent impie et sacrilege sibi retinent et in uicijs superbie et luxurie [*sic*] victum pauper [*sic*] consumere non uerentur, duplici quippe iniquitate peccantes, quia et aliena direpiunt et sacra in suis uanitatibus et turpitudinibus abuntuntur." Hec ille.

Tercia questio erit quomodo vixisti: male, videlicet lumen sanctitatis ostendisti gregi tuo? Vtrum vixisti sicut sacerdos uel sicut rusticus, sicut homo uel sicut brutum?

Et timeo quod hec questio erit sacerdotibus nostri temporis valde grauis, quia modus viuendi modernorum in comparacione ad patres antiquos quasi totaliter est subuersus. Iam enim sacerdotes vestiuntur vt milites, [134r] locuntur vt mercatores vel rustici, equitant sicut principes, et totum est de victu pauperum et de patrimonio Crucifixi.

³⁸ For specific references and texts concerning the following remarks, see Wenzel, *Latin Sermon Collections*, 178–81.

sumably preached.³⁹ After surveying several causes why realms are destroyed, the preacher sets out three things that move him to ask the question of his thema: terror of the threats from God above, horror of the division within us, and the devil's fervent enmity around us.⁴⁰ The first point leads him to declare that God threatens "to make an end of us hastily"⁴¹—the end of the world that is coming soon. Proof of this is that scriptural predictions about the end time are coming to pass in his time: signs in sun and moon (interpreted allegorically);⁴² "separation" (*discessio*) from the Roman Empire;⁴³ and the preaching of the Gospel in the whole world.⁴⁴ The last is happening in the activity of "simple men and women, unlearned in the opinion of others, who write and teach the Gospel."⁴⁵ About the preceding third sign the preacher says:

We now see and have seen how great a revolt from him [the Roman emperor, whom the preacher sees in the Roman pope] there was at the beginning of this schism, namely from the creation of Pope Urban VI on, when a large part of the Western Church left him. And in the time of *this* pope an even greater separation has occurred.⁴⁶

³⁹ "In euangelio presentis dominice" (fol. 154v).

⁴⁰ "Terror minarum omnipotentis Dei supra nos, horror diuisionis existentis intra nos, et feruor inimicie diaboli seuentis vndique circa nos" (fol. 155r). The application of three positions to the *regnum* of the thema (i.e., *supra*, *intra*, and *circa nos*) is also used in sermon 63 attributed to Holcot in Cambridge, Peterhouse 210, fols. 91va–93rb, which is additionally preserved in Cambridge, Pembroke College 199, fols. 111rb–113vb. Other sermons have four (*extra*, *infra*, *inferius*, *superius*).

⁴¹ "Omnipotens Deus (minatur) se facturum finem de nobis hastilych" (ibid.).

⁴² Lc 21:25.

⁴³ Cf. 2 Thess 2:3. Lyra comments on the Apostle's words (here: *nisi venerit discessio primum*): "Quod exponunt aliqui de discessione a Romano imperio" (Nicolaus de Lyra, *Postilla super totam Bibliam* [Venice, 1488], *ad locum*). The alternation between *dissencio* and *discessio* also occurs in the sermon.

⁴⁴ Mt 24:14.

⁴⁵ "Ecce iam videmus tantam disseminacionem euangelii quod simplices viri et mulieres et in reputatione hominum laici ydiote scribunt et discunt euangelium et quantum possunt et sciunt docent et seminant verbum Dei" (fol. 156r). This is followed, in A-50, by a quotation from "Joachim" as reported in Vincent of Beauvais's *Speculum historiale* 32.107, the same section quoted in Wimbledon's Sermon at E/837–40.

⁴⁶ "Et iam videmus et vidimus quanta fuit dissencio ab eo in principio istius scismatis, scilicet in creacione pape Vrbani VI^{ti}, quando scilicet magna pars Ecclesie

Urban VI was elected as pope (simultaneously with Clement VII) in 1378, which started the Great Schism, and he died in 1389. The preacher's "this pope" could therefore refer to any time between 1389 and 1415 or even later.⁴⁷

The sense of an imminent end of the world; dismay at the moral decline of the clergy, especially their avarice; references to such an unusual author as Joachim of Flora; and the togetherness of these topics in Cambridge, University Library Ii.3.8 unite Wimbledon's Sermon with the *A* sermons referred to. Could they all have come from Wimbledon's quill?

TEXTS

A and *C* are here edited semi-critically, in parallel columns, with folio references to the respective manuscripts. I have occasionally followed *H* or *V*'s readings where *A* or *C* is evidently in error (noted in footnotes), but I have not consistently noted their differences from *A* and *C* (see the remarks above). Material in *A* or *C* that is expunged or canceled is not recorded here. In order to facilitate comparison with the English text I have inserted in boldface the section markers used in the summary above (e.g., "[I.A.1]") as well as occasional line references to the edition of the English text by Knight ("[E/]"). I have preserved the spelling of the Latin texts and have introduced modern punctuation and paragraphing and expanded abbreviations. Abnormal spellings or minor errors in the text are either not noted (such as *c* for *s* or *i* for *e* and the reverse) or are indicated by adding "[sic]." Evident scribal errors are emended and noted in the apparatus. Scriptural quotations are italicized (following the modern Vulgate edition). The numerals in the texts I have reproduced as Arabic numbers when referring to books or chapters; others I have written out (1–10) or reproduced as they appear in the two texts.

occidentalis dimisit ipsum. Et in tempore istius pape est adhuc maior dissencio facta" (fol. 156r).

⁴⁷ The preacher's "an even greater separation" could refer to the election of a third pope, in 1409, or an even later date.

Cambridge, University Library Ii.3.8, fols. 147r–151r (modern foliation).

A

⟨R⟩*edde rationem villicacionis tue*, Luce 16 et in ewangelio hodierno.

[0.1]

[E/2] Noueritis, karissimi mei, quod Christus autor veritatis et doctor in
 5 libro suo de euangelio Mathei 20 assimulans regnum celorum patrifamilias ita ait: *Simile est regnum celorum homini patrifamilias qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam*. Similiter circa sextam, nonam, et undecimam horas exiens et inueniens stantes ociosos ait: *Ite vos in vineam meam, et quod iustum fuerit dabo vobis*. Transacto
 10 die vocatoque dispensatore, iussit vnicuique denarium dari.

[0.2]

[E/13] Moraliter iste paterfamilias Christus est, qui est capud Ecclesie, Collocensium 1. Iste vocans operarios diuersis horis diei, idest diuersis mundi etatibus, vt in tempore ante legem vocauit per internam inspirationem Ennok, Noe, et Habraham.
 20 In tempore sub lege Moysen, Ysayam, et Jeromiam [*sic*]. In tempore legis gracia apostolos, martires, con-

Cambridge, Gonville and Caius College 334, fols. 10v–18r.

C

Redde rationem villicacionis tue, etc.

[0.1]

Karissimi, notum sit vobis quod Christus Iesus, auctor et doctor veritatis, in Euangelio Mathei 29 assimilans regnum celorum homini patrifamilias sic dicit: *Simile est regnum celorum homini patrifamilias qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam*. Similiter circa terciam, sextam, nonam, et undecimam horas exijt. *Et inuenit homines stantes ociosos et dixit eis: Ite in vineam meam, et quod iustum est dabo vobis*. Et *cum sero factum esset*, vocauit *dominus vinee* procuratorem et iussit reddere *singulos denarios* vel vnicuique denarium.

[0.2]

Quoad spiritualementem enim intellectum: Iste paterfamilias est Dominus noster Iesus Christus, qui est caput familie sue, hoc est Ecclesie catholice. Qui sic vocat homines in diuersis horis diei, hoc est in diuersis etatibus mundi, sicut in tempore legis nature vocauit per inspirationem Abel, Enok, Noe, Abraham. In tempore veteris testamenti Moysen, Da-

1–2 Lc 16:2 3–15 (3–18) Cf. Mt 20:1–10 (with *procuratori*) 7–10 Mt 20:1
 13–14 (13–15) Mt 20:4 20–21 Col 1:18

30 fessores, et virgines. Vel in diuersis
hor(is) diei, idest in diuersis etatibus
hominis, vt in infancia Johannem
Baptistam, in adolencia Johannem
euangelistam, in etate perfecta Pe-
35 trum et Andream, et in senectute
Gamalielem et Joseph de Armathia
[sic]. Et hos omnes vocauit ad col-
endum vineam suam, idest Eccle-
siam militantem, Ysaie 3.

40

[0.3]

45 [E/27] Tria sunt opera diuersa in
cultura vinee materialis ad quam
diuersi status hominum mittantur.
Nam quidam ad radicem fodiunt et
mittunt stercora. Alij vlnas parant et
50 sustentacula. Set terci] propaginum
resecant superflua.

55

60

uid, Ysaiam, et Jheremiam. Et in
tempore gracie uel noui testamenti
vocauit apostolos, martires, confes-
sores, virgines. Similiter uocat homi-
nes in diuersis etatibus, hoc est quos-
dam in iuuentute uel puericia, ut
Johannem Baptistam; quosdam in
adoloscencia, ut Johannem Euange-
listam; quosdam in medio statu viri-
littatis, ut Petrum et Andream; et
quosdam in senio vel senili etate, ut
Gamalielem et Joseph ab Armathiam
[sic]. Et omnes istos vocauit ad ope-
randum in vinea sua, hoc est in Ec-
clesia sua. Et hoc diuersimode.

[0.3]

Nam sicut euidenter nobis innotescit, in cultura vinee materialis diuersi sunt operum labores. Nam quidam secant et amputant antes vel ramos steriles. Quidam supponunt furcas et palos, ut vineam supportent. Et quidam effodiunt terram a radicibus apponentes terram magis vliginosam vel fimosam. Et omnia hec officia sunt tam necessaria vinee quod si vnum eorum deerit, cedet et redundabit in detrimentum magnum vel destrucionem vinee. Nam nisi vinea debito tempore putetur, nimis siluestris efficietur. Et nisi vinea supportetur, vrticis et herbis nociuis est vel erit supergressa. Et nisi radix

30 horis *H* : horum *A* 45 quam *H* : quem *A* 47 quidam] quidem *A H*?

37–38 Cf. Is 3:14.

[E/38] Sic in vinea Domini, que est
 hec Ecclesia, [147v] sunt hij tres sta-
 65 tus necessarij, videlicet laboratores,
 milites habentes potenciam coacti-
 uam, et sacerdotes. Nam sicut in vi-
 nea materiali si radix iaceat incultus
 70 [sic], ipsa fit sterilis; nisi supportetur
 cum furis et vlnis, opprimitur vepribus;
 et tercio, nisi apocopentur superfluitates
 frondium in labruscam, siluescet, sic conformiter
 isti status taliter sibi et Ecclesie sunt neces-
 75 sarij, quod destructo vno destruentur
 et alij, vel quantum ad esse simpliciter
 vel ad minus quantum ad bene esse. Si enim
 de medio plene tollerentur sacerdotes, propter
 80 defectum pabuli spiritualis et sacramentorum
 administracionis hominum genus spiritualiter
 interiret et a lege penitus exorbitaret. Et
 secundo, si deessent milites patriam ab inuasoribus
 85 defendentes et legislatores iuris duricia
 malefacta hominum compescentes, interius
 furtis et exterius bellis plebs manualibus
 artibus et prelati diuinis vacantes seruicijs
 90 multiformiter grauarentur. Et tercio, si
 operatores mechanici nequaquam forent,
 pontifices et milites discerent in sudore
 vultus sui panem suum elaborare et greges
 95 ouium ducere, vt haberent vnde calefierent
 in frigore.

fimo refocilletur, sterilitati succumbet et fructificare non sufficiet.

Sic in Ecclesia necessaria sunt hec officia: sacerdotium, milicia, et laborariorum status. Sacerdotibus incumbit amputare supersticiosos ramos peccatorum mortalium cum gladio uerbi Dei et lingue sue. Militibus vel dominis terrenis incumbit iniurias et furta, que vulgo imputarentur, impedire, legem Dei et huius legis fideles doctores sustinere et supportare, ac eciam regnum ab inimicis defendere. Et operarijs vel laborarijs incumbit corporaliter laborare, per suum laborem victum et sudorem corporalem tam sibi quam alijs statibus prefatis de terra acquirendo. Et hij status sunt tam necessarij Ecclesie quod nullus preter alium bene persistere potest. Nam si [11r] sacerdotium deesset, populus ob defectum noticie legis diuine insolesceret, non fructificando set spiritualiter moriendo. Et si milicia deesset et hij qui per leges et aliquando per rigores gubernant et regunt populum, tunc latrones et inimici forinceci increscerent quod nemo in pace et quiete viueret. Et si coloni et alij laborarij deessent, tam sacerdotes quam milites oporteret fieri colonos, laborarios, et pastores, quia aliter ob defectum sustentacionis corporalis morerentur.

66 supersticiosos *C V* (for superstitites?) **76** victum . . . corporalem] scribal mistake in *C* for et sudorem corporalem victum? (*C* several times transposes words in this fashion)

[0.4]

[E/57] Vnde Auicenna 6 *Naturalium*,
 parte 5, capitulo 1: "Vnumquodque
 brutorum sufficit sibi in ordine vite
 sue et ea que sunt in natura eius.
 100 Vnus alius homo si in esse non esset
 nisi ipse solus et ea que sunt eius
 naturaliter, moreretur vel vita eius
 esset peior quam non esse. Nutri-
 105 menta enim que habent esse natura-
 liter et non artificiose non congruunt
 ei. Propterea oportet vt hic panem
 prepararet illi, et ille texet isti, et iste
 offerat aliquid de peregrinis regionibus."

110

115

120

125

[0.4]

Et ideo dicit quidam excellens cle-
 ricus nomine Anselmus [*sic*] quod
 quodlibet animal irrationale si ha-
 buerit quod natura sibi ordinauit, et
 hoc in eadem natura et forma quam
 naturaliter sibi Deus disposuit, per se
 sufficiens est viuere sine aliquo alio
 animali eiusdem speciei. Vt si esset
 nisi unus equus uel vna ouis in mun-
 do, si haberet gramina vel messem
 prout natura tali bestie ordinauit, sa-
 tis bene viueret. Set si esset nisi vnus
 vel vna homo in mundo, quamuis
 haberet omne quod est in mundo, ad-
 huc ob defectum moreretur, vel vita
 sua esset sibi magis tediosa quam si
 non esset. Et hec est causa quia hoc
 quod natura ordinat ad sustentacio-
 nem humanam sine alia dispositione
 quam habeat ex natura non congruit
 seu conuenit homini. Nam quamuis
 homo habeat grana sicut oriuntur a
 terra, tamen non sunt ei cibus donec
 per humana artificia transmutentur in
 panem. Et si habeat carnes vel pis-
 ses, tamen dum sunt crude ut natura
 eas ordinauit, quousque humano arti-
 ficio coquantur, assentur, vel pistri-
 entur, non congruunt victui humano.
 Et sic lanam quam ouis gestat multis
 artificijs et laboribus oportet trans-

96 Auicenna] Auic' H : Annc' or Auuc' A 100 in H (and source) : enim A

96–109 Avicenna, *De Naturalibus* 5.1 (ed. S. van Riet, *Liber de Anima seu Sextus de Naturalibus IV–V*, Avicenna Latinus 1.2 [Louvain and Leiden, 1968], 70).

- 130 mutari antequam aptetur ad hominis
vestitum. Et indubie vnus homo per
se non sufficeret omnes hos labores
perficere. Et ideo dicit idem Ancel-
mus [*sic*]: Oportunum est ut quidam
sint coloni, quidam pis(ca)tores, qui-
dam pannitores, et quidam mercato-
res ad querendum talia mercimonia
in partibus remotis ubi habundant
que in partibus suis rara et cara ex-
stunt.
- 135
- [0.5]**
- [E/82] Et hec esset ratio fortis mu-
tue dileccionis.
- 140
- [0.5]**
- Et sic nemo vnus artificij alium
alterius artificij despiceret, cum om-
nia artificia sint inter se alternatim
necessaria. Et sepissime accidit quod
talem artem maxime tederet cessare
vel deseri que ab aliquibus inhonesta
reputatur.
- 145 Sciatis ergo pro firmo quod si
quis fuerit qui nec laboret vt labora-
rius, nec patriam defendat vt miles,
nec predicat [*sic*] aut informet ple-
bem vt deberet sacerdos, cum vene-
rit dies compoti sui, nox videlicet
terminus vite presentis, quando dis-
triccus iudex reddet vnicuique iuxta
opus eius quod *gessit* in vita, *siue*
bonum siue malum, 2 Corinthiorum
150 5, sicut non bibit de torrente in via,
sic nec exaltabit caput in patria. Et
sicut hic nullius erat ordinis, sic erit
- 155
- Et vnum audeo bene asserere vel
affirmare: Quicumque non laborat in
hoc mundo orando vel predicando
pro salute populi sicut incumbit sa-
cerdotibus; nec obstando tyrann(is)
et inimicis sicut incumbit militibus;
neque operando vel laborando in
terra prout incumbit artificibus vel
laborarijs—cum dies reddendi racio-
nem villicacionis aduenerit, qui est
finis huius vite, tunc sicut hic vixit
sine labore, sic ibi carebit mercede
denarij, qui est perhennis gloria celi.

132–33 piscatores V : pistores C
nec V : tyranni C

146 laboret H : loboret A

149 tyran-

153–55 2 Cor 5:10

155–56 Cf. Ps 109:7

ibi vbi *nullus est ordo set sempiternus horror* inhabitat, Job 10.

160

[0.6]

[E/98] Attende ergo, qualiscumque fueris, que sit vocacio tua et in ipsa permanes, 1 Corinthiorum 7. Laborarius es, *ministerium imple*, 2 Thimothei 4. Leuus es, subditus esto *in omni timore* domino tuo, 1 Petri 2. Mercator es, non circumuenias in negocio fratrem tuum, 1 Tessalonicensium 4. Miles es, eripe *pauperem et egenum de manu* peccatorum, Psalmo 8. Iudex es, non *declines ad dexteram vel ad sinistram*, Prouerbiorum 4. Sacerdos es, *argue, obsecra, increpa in omni paciencia et doctrina*, 2 Thimothei 4; Glosa: "Argue negligentes, obsecra acquiescentes, increpa repugnantes." Sicque laboret quilibet in officio suo in vinea Domini, quoniam cum venerit Filius Homini in fine huius diei ad racionandum cum seruis suis, tunc vnusquisque recipiet secundum suum laborem, 1 Corinthiorum 3.

165

170

175

180

185

Et sicut hic vixit non conformando se alicui statui vel ordini, sic tunc mittetur illuc vbi *nullus est ordo set sempiternus horror inhabitans*, hoc est in infernum.

[0.6]

Ideo vnusquisque consideret ad quem statum eum Deus vocauit, et in illo perseueret per debitum laborem statui suo competentem. *Vnusquisque in qua vocacione vocatus est, in ipsa permaneat*, 1 Corinthiorum 7. Si sis laborarius vel artifex, fideliter fac laborem tuum, 2 Thimothei 4. Si sis sub iugo serui vel seruus, subditus esto et humilis domino tuo et omni honore dignum eum arbitrare, 1 Ad Thimotheum 6. Si sis mercator, noli in negocio circumuenire fratrem tuum, 1 Thessalonicensium 4. Si sis miles vel dominus, defende *egenum et pauperem de manu* inimicorum eius qui eum opprimerent, 1 [...] 1. Si sis iudex, non *declines ad dexteram* per fauorem neque *ad sinistram* ad puniendum aliquem propter odium, Prouerbiorum 4. Si sis sacerdos, *Argue, obsecra, increpa in omni paciencia et doctrina*, 2 Thimothei 4. Glosa: "Argue negligentes, obsecra

158–59 (160–61) Job 10:22 164–65 (166–68) Cf. 1 Cor 7:20 165–67 (169–70) 2 Tim 4:5 167–68 1 Petr 2:18 169–71 (174–76) 1 Thess 4:6
 171–73 (176–79) Ps 81:4 173–75 (180–83) Prov 4:27 175–77 (184–85) 2 Tim 4:2 184–86 (191–93) Cf. 1 Cor 3:8

177–79 (186–88) Cf. Peter Lombard, *In Epistolam II Ad Timotheum* 4 (PL 192: 379).

190

obedientes, increpa inobedientes [11v] Deo.” Et quilibet laboret in statu vel gradu suo, quia cum sero factum sit, hoc est finis huius mundi, tunc *vnusquisque* recipiet *mercedem secundum laborem suum*, 1 Corinthiorum 3.

[I]

[E/119] *Redde rationem villicacionis tue*, etc., vbi supra. Christus auctor pietatis et amato(r) saluacionis populi sui in processu hodierni ewangelij nititur inducere quemlibet eius balliuum hic in via modo parabolico cuiusdam villici vt se properet ad respondendum de sibi commissis cum venerit ille dies magni iudicij.

Ego quoque indignus, qui ad occupandum istum locum pro nunc missus sum primo propter tantam autoritatem digna mutacione, secundo quia nichil vt michi videtur magis excitat hominem ad retrahendum suum illicitum amorem a leticiis huius seculi vere transitorij quam recordacio istius tremendi racioninij iuxta illud: Fili, recordare *nouissima et in eternum non peccabis*. Ad quantum sufficio per [sic]

[I]

Iam redeamus ad thema sumptum, scilicet *Redde rationem villicacionis tue*. Christus auctor pietatis et dileccionis, saluacionis populi sui, in processu huius Euangelij informat quemlibet qui est balliuus vel villicus per parabolam cuiusdam villici de quo loquitur ad parandum se quomodo respondeat de bonis que Deus sibi commisit cum stricta dies reddendi rationem villicacionis aduenerit, qui est dies iudicij.

Et ideo ad presens cum adminiculo vel adiutorio Dei, qui est magister summe auctoritatis, cum nichil noverim quod magis subtraheret irrationabilem et indebitum amorem hominum a transitorio gaudio huius mundi quam memoria illius tremendi iudicij, in quantum sufficio ostendam vobis quomodo disponetis vos ad euacuandum tunc vindictam Dei cum erit tempus tam stricti iudicij quod reddemus rationem cuiuslibet

3 amator *H* : amato *A*
16 mutacione] *or* imitacione *A*

7–8 properet] *perhaps erroneous for* preparet
19–20 leticiis] *le^{is} A : om. H*

23–24 Cf. Ecclesiasticus 7:40

25 presenti enarrare dispono qualia sibi
 oporteat vnumquemque vestrum
 preparare vt tunc euadat iram agni
 quando erit dies iusticie tam districte
 vt eciam de omni verbo ocioso re-
 30 dituri sumus rationem quando vni-
 cuique ineuitabiliter preponetur
 quod assumpsi pro themate: *Redde*
rationem.

[E/137] Set sciendum pro vlteriori
 35 processu quod tres sunt villici vo-
 candi in racionium diuini racioni-
 nij, duo pro se et alijs, set tercius
 tantum pro se ipso: prelatus Ec-
 40 clesie, princeps populi, et quilibet
 Christianus. Et de tribus quilibet
 racionem de ingressu et de pro-
 gressu et de congressu.

45
 [E/145] A quolibet ergo erunt tres
 questiones: questio quomodo in-
 trasti, quomodo rexisti, et quomodo
 50 vixisti. Si volueris de istis iustam
 reddere racionem, scias quod nun-
 quam aliquis in hac vita tam glorio-
 sam reportauit remuneracionem ab
 aliquo terreno aliqua comparacione
 55 sicut erit tibi collata, merces vide-
 licet eterne beatitudinis prime veri-
 tatis, quod si hic de salute tua necli-

uerbi ociosi quod locuti sumus, quia
 tunc dicetur nobis, et nos non suf-
 ficiemus euitare, illud *Redde ratio-*
nem, etc.

Set pro processu prime partis
 huius sermonis scietis quod tres sunt
 balliui vel villici qui vocati erunt ad
 hanc augustam racionem reddendam:
 Duo ad respondendum pro se et pro
 alijs, qui sunt sacerdotes habentes
 curam animarum et domini tempo-
 rales gubernaculum populi habentes;
 et tercius villicus uel balliuus reddet
 racionem pro se ipso, videlicet qui-
 libet alius Christianus, de bonis mun-
 danis et spiritualibus que sibi a Deo
 sunt collata.

Et quilibet istorum trium respon-
 debit tribus questionibus. Prima est
 hec: Quomodo intrasti? secunda:
 Quomodo rexisti vel gubernasti? et
 tercia: Quomodo vixisti? Et si bene
 sciueris absoluere has tres questio-
 nes, nunquam erat dominus vel ma-
 gister qui sic recompensauit seruo
 vices suas sine comparacione sicut
 Dominus Deus tuus recompensabit
 tibi, hoc est vita perhenni et gloria

27 preparare] preperare A : reparare H
 veritatis A : premiacionis H

agni H : agri A

56–57 prime

29–30 Cf. Mt 12:36.

60 genter agens disponere distuleris, si,
quod absit, morte preocupatus lo-
cum penitencie non habeas, sic quod
in mortali peccato discedas, [148r]
non sufficiunt omnium hominum
lingue quantis, qualibus, aut quot
65 penis subiacebis, testa(n)te Gregorio
16 *Moralium* in fine: “Peccatum
quippe ad inferos ducitur quod ante
finem vite presentis per correccio-
nem ac penitentiam non emenda-
70 tur.” Igitur desiderium tanti gaudij et
formido tante pene, et si filialis
amor abesset, te mouerent ad cogi-
tandum assidue qualiter redderes
rationem villicacionis, etc.

[I.A.1]

75 [E/161] Igitur questio prima que-
renda a primo villico, videlicet a
rectore animarum, erit ista: Qualiter
intrasti. *Amice*, qualiter *huc intrasti*?
Mathei 22. Quis te introduxit: veri-
80 tas vel dolus, Deus vel diabolus,
gracia vel nummus, caro vel spiri-
tus? *Redde rationem* si scias. Si
modo nescias, consulo ne tardas
quin discas, ne forte dies tue respon-
85 sionis sit forsitan hodiernus aut aliter
propinquus. Si enim tunc interroga-
tus propter ignoranciam aut pocius

indissolubili. Set ex alia parte, si sis
insolens et negligens ita quod volup-
tatibus et delicijs mundanis assues-
cas et finali rationi reddende non
attendas, si morte subita uel momen-
tanea sis preuentus ita quod in mor-
tali peccato discedas, ut nemo est qui
sciat quid sibi eueniet, tunc vniuerse
lingue que prefuerunt vel future erunt
penas, dolores, et horrores quos pas-
surus es non sufficient enodare. Ideo
desiderium tanti gaudij et timor tante
pene, quamuis dileccio et timor Dei
deest corde tuo, artarent te semper
meditari et memorari quomodo red-
des rationem, etc.

[I.A.1]

Ideo ut predixi prima questio que
proposita erit primo villico vel bal-
liuo, qui est prelatus vel curatus ani-
marum, hec est: *Amice*, *quomodo*
huc intrasti, quis te induxit hoc
officium? Veritas vel symonia? Deus
vel diabolus? Gracia uel moneta?
Caro vel spiritus? Redde nunc racio-
nem si scias. Si nescias, consulo tibi
ne differas vel tardes addiscere quia
forsitan ante noctem vocaberis, et si
ob insipientiam vel consciencie tue
confusionem obmutescas, incurres

64 testante *H* : testate *A*

83 forte *H* : fortes *A*

77–78 Mt 22:12

64–69 Gregory, *Moralium* 16.68.82 (CCSL 143A:847).

propter confusionem consciencie tue
obmutescas, incurras sententiam
protinus inferendam, ymmo nunc
90 pro tunc latam: *Ligatis manibus et
pedibus mittite eum in tenebras ex-
teriores, ibi erit fletus et stridor den-
cium.*

Scias igitur reddere rationem
95 quomodo intrasti, uocatione uel tua
procuracione, vt labores in ewange-
lio uel vt induaris purpura et bisso?
Dic quicumque gradum sacerdocij
assumpsisti, siue curatus, siue non,
100 cur tu tantum anhelasti gradum, uel
propter diuinam contemplacionem
vel propter vite delectacionem?

105

110

115

[E/184] Tu eciam qui filios uel ne-
potes tuos disciplinis liberalibus ex-

terribilem sententiam que statim se-
quitur: *Ligatis manibus et pedibus
mittite eum in tenebras exteriores;
ibi erit fletus et stridor dentium.*

Ideo consulo tibi quatinus deli-
beres vel prouideas te quomodo uelis
respondere questioni huic quomodo
intrasti: uel uocatione uel propria
procuracione, quia laborares in
Euangelio uel quia alios precelleres
in apparatu excelso? Responde iam
consciencie tue proprie sicut res-
pondebi(s) infra breue Deo ex quo
presumpsisti acceptare ordinem sa-
cerdocij. Quis [*sic*] mouit te tam
excelsum statum manucapere? Vt-
rum quia uiueres in diuina contem-
placione uel ut vitam continuares
deliciosam ex laboribus aliorum et tu
ipse non laborares? [12r] Vtrum
eciam applicant homines filios uel
cognatos suos ad scholas: uel ad ob-
tinendum pingua beneficia, uel ad
erudiendum eos quomodo melius
sciant in quibus seruiant et placeant
Deo? Ista palam constant per facul-
tatem uel scienciam cui eos appli-
cant.

Cur rogo applicant homines filios
suos citius ad ius ciuile uel ad cu-

101 contemplacionem] uel propter diuine contemplacionem *add. A* respon-
debis *V?* : respondebit *C* **102** ex quo] ex *co C* (*here and below*)

120 hibes, cur hec facis? Aut ut pro-
moueantur ad pinguem dignitatem
uel ut in sciencijs hauriant gracie
puritatem? Ecce exitus rei approbat:
125 propheta spernitur, sacra theologia
insania vel heresis deputatur, set
iura ciuilia venerantur, scripture bre-
uium exaltantur. Cur hec? Non
propter sciencie nobilitatem set
propter breuitatem mediorum ad
130 promocionem.

Sicque verificatur illud dictum
Crisostomi, omelia 27 *Operis in-*
perfecti: “Matres corpus natorum
amant, animas contempnunt; deside-
135 rant eos valere in hoc seculo et non
considerant quid sint passuri in alio.
Alij filijs suis milicias prouident, alij
honores, et nemo filijs suis prouidet,
dum perdicionem istorum cum
140 maximo precio comparant et sa-
lutem illorum nec dono accipere
volunt. Si viderint eos pauperes,
tristantur, suspirant. Si autem vide-
rint eos peccantes, non tristantur, vt
145 ostendant quoniam corporum sunt
parentes, non animarum.” Hec ille.

150 [E/206] Si certe aduertamus oculo
clare mentis quante abhominaciones
scatent inter ecclesiasticos hijs die-
bus, videbimus quod non est vbique
155 ascensus in ouile ouium per hostium

riam regalem, ad scribendum literas
et scripta quam philosophiam vel
theologiam, nisi quia sperant quod
iste occupaciones essent media ad
magnificandum eos in presenti se-
culo? Spero quod nemo contradiceret
quin melius adiscerent formam vel
intelligentiam fructuose doctrine in
libris legis diuine quam in aliquibus
libris tradicionis humane et sapiencie
mundane.

Ideo iam verificatur quod Johan-
nes Crisostomus dicit omelia 27
Operis imperfecti: “Matres sunt cor-
pora filiorum suorum amantes, ani-
mas autem eorum despiciunt seu non
appendunt, eorum prosperitatem in
hoc seculo affectant, set quid passuri
sunt in futuro non considerant. Multi
pueris suis possessiones, redditus, et
feoda preordinant, set de virtutibus et
bonis spiritualibus sibi acquirendis
non curant. Sanitatem corporis eo-
rum quam care in infirmitate emunt,
set saluti mentis eorum non atten-
dunt. Si videant eos pauperes et ege-
nos, gemunt et lamentantur, set
quamuis videant eos mortaliter pec-
care, nullo dolore sunt compuncti. Et
in hoc palam ostendunt quod non
animas set corpora procreauerunt.”

Et si bene attendamus qualis abho-
minatio disseminata est in Ecclesia
hijs diebus inter viros ecclesiasticos,
sciemus quod non omnes intrant in
ouium vocacione Christi ut ouibus

132–46 (132–50) Ps.-Chrysostom, *Opus imperfectum* 35 (PG 56:826).

Christum propter lucrum, set aliunde
propter saccos pecuniarum. Vnde
scriptum de lamentacione destruc-
cionis Ierusalem, scilicet vere de-
160 struccionis forme viuendi tradite no-
bis a Christo et eius apostolis: *Ma-
num suam misit hostis ad omnia
desiderabilia eius quia vidit gentes
ingressas sanctuarium tuum de qui-*
165 *bis preceperas ne in ecclesiam, etc.,*
Trenorum 1.

170

175

180

Que sunt iste gentes nisi iste quibus
dictum est Domino Osee 4: *Quia tu
repulisti scienciam, repellam ego te*
185 *ne sacerdocio fungaris michi.*

proficiant, set ascendunt aliunde ut
prosperitatem mundanam sibi acqui-
rant. Et hec est causa multorum er-
rorum in populo. Et ideo scribitur in
libro Lamentacionum, vbi propheta
Jeremias sic loquitur ad Deum: *Ma-
num suam misit hostis ad omnia
desiderabilia eius quia vidit gentes
ingressas sanctuarium suum, de qui-*
bis preceperas ne intrarent in Ec-
clesiam tuam.

Iste hostis est Sathanas, ut nomen
eius sonat, qui apposuit manum
suam ad omne quod sibi placet in
hominibus. Quale peccatum, rogo
vos, vellet diabolus seminari in
hominibus quod iam non moleat, vel
in frequenti vsu non habeatur?
Quantum habundat superbia, inuidia,
ira, et auaricia, et sic de alijs vicijs?
Quando regnabant peccata magis
quam modo regnant? Et quare, putas:
nisi quia gentes illegales intrauerunt
in templum qui non in seipsis legem
Dei custodiunt nec alios instruere
eam sciunt? Et cuilibet tali dicit
Dominus per prophetam, Oze 4:
Quia tu scienciam repulisti, ego re-
pellam te ne sacerdocio fungaris
michi.

Ecce quam expresse hic in sacra
scriptura Deus homines vetat super
se accipere statum sacerdocij nisi

162 suam] suum A : om. H

154–56 Cf. Jo 10:1 162–66 Lam 1:10 183–85 Os 4:6

190
Iam si iuuat regnare cum Deo, dic et responde quomodo intrasti: *Redde rationem.*

195

[I.A.2]

[E/234] Secunda questio quesita a quolibet curato erit ista: Quomodo rexisti gregem, videlicet tibi commissum? Sicut pastor uel sicut mercenarius? Sicut homo uel sicut lupus? *Redde rationem.*

205

210
Dic quos per predicacionem tuam a malo traxisti, vbi alicos in lege Dei informasti? Ibi “audietur de talibus pupillorum grauis accusacio, dura allegacio, quorum vixere stipendijs non diluere peccata.” Hec Bernardus. Reddes eciam rationem quanta bona pauperum expendisti.

215

scienciam habeant competentem. Tu ergo qui <nec> teipsum nec alios scis regere secundum legem Dei, precaueas quomodo vis respondere Deo in illo terribili iudicio, quando dicet tibi quod sumpsisti ad thema meum, scilicet *Redde rationem villicacionis tue*, quomodo intrasti.

[I.A.2]

Secunda questio cui quilibet prelatu vel curatus respondebit est hec: Quomodo rexisti vel gubernasti, scilicet animas subditorum et bona pauperum? Redde nunc rationem. Primo, quomodo rexisti populum Dei tutele tue commissum: nunquid sicut pastor vel sicut mercenarius, qui quicquid facit pro mercede mundana facit? Nunquid sicut pater vel sicut lupus, qui oues consumit et non custodit?

Dic quem conuertisti ab iniqua conuersacione sua per tuam deuotam predicacionem? Quem instruxisti legem Dei qui prius exstitit inscius et ignarus? Ibi audietur horribilis orphanorum accusacio et grauis allegacio quod vixerunt ex eorum stipendijs et non subtraxerunt vel abstulerunt eorum peccata. Redde ra-

190 nec V: om. C 197 quesita H: quomodo A

200–202 (204–7) Cf. Jo 10:12.

211–14 The quotation is from a collection of quotations from St. Bernard’s sermons made by Gaufridus of Clairvaux (PL 184:448) and quoted as here by many medieval authors.

220 [E/248] Attende quid dicat beatus
Bernardus *Super Cantica*, sermone
23: "Timeant clerici, timeant mini-
stri Ecclesie qui in terris sanctorum
225 quas possident tam iniqua gerunt, vt
stipendijs que sufficere debeant
minime contenti superflua quibus
egeni sustinendi forent impie sacri-
legeque sibi retineant et in vsus
superbie atque luxurie victum pau-
230 perum consumere non verentur, du-
plici quippe iniquitate peccantes,
quia et aliena diripiunt et sacris in
suis vanitatibus et turpitudinibus ab-
untuntur." Caue igitur quiscunque
235 fueris balliuus bonorum pauperum,
quia vsque ad nouissimum quadran-
tem raciocinium reddes. Numquid
tunc condempnaberis pro monstro-
oso pastu palfridorum, canum, fal-
240 conum, et quod execrabilius est, si
ita fuerit, meretricum? Audi quod
scriptum est: *Ducunt in bonis dies
suos et in puncto ad inferna descen-*
dunt, Job 21.

245

cionem eciam quomodo rexisti et ex-
pendisti bona pauperum.

"Quid timent clerici et ministri Ec-
clesie," dicit beatus Bernardus, "qui
sunt in loco sanctorum, quod [12v]
tam impie agant? Nam stipendijs
competentibus non contentantur, et
quod superest vltra victum et ves-
titum sibi et suis competenter non
pudet eos prodigaliter vel vastabiliter
expendere in superbia domorum
sumptuosarum et diuersorum appara-
tuum, et aliquando, quod peius est,
in luxuria sua. Et sic subtrahunt
damnabiliter sibi victum pauperum,
modo duplici grauiter peccando: pri-
mo quia rapiunt sibi bona aliena,
scilicet pauperum, et secundo quia
abutuntur bonis ecclesiasticis in suis
vanitatibus et inmundicijs." Ideo qui-
libet talis villicus vel balliuus pre-
caueat quia reddet rationem vsque
ad nouissimum quadrantem. Putasne
quod tibi computabitur tunc quod ex-
pendisti in crassorum pastu pale-
fridorum, canum, et nisorum? Audi
quid talibus terribiliter dicit beatus
Job: *Deducunt in bonis dies suos, et
in puncto in infernum descendunt.*
Memorare igitur, consulo tibi, quod
reddes *rationem villicacionis tue.*

220 Attende H : attede A

242–44 (255–46) Job 21:13

220–34 (221–37) Bernard, *Sermones super Cantica Canticorum*, Sermo 23.12
(*Sancti Bernardi Opera*, ed. J. Leclercq, C. H. Talbot, H. M. Rochais, 1:146).

[I.A.3]

250 [E/267] Tercia questio: Qualiter
vixisti, quale videlicet lumen sanc-
tutatis ostendisti gregi tuo, vel quale
speculum fuisti [148v] eis? *Redde*
rationem quomodo vixisti: sicut sa-
cerdos vel sicut rusticus, sicut homo
255 uel sicut pecus? Miror certe quam
peruersa sit sacerdotum vita: ves-
tiuntur ut milites, locuntur vt rustici
vel mercatores, equitant vt principes,
et totum quod effunditur de bonis
260 pauperum est et de patrimonio Cru-
cifixi.

[E/277] Vnde Hugo de Sancto Vic-
tore: "Lutum Egipti." Quere in ser-
mone qui incipit *Hec est vita eterna*,
265 in fine libri iij. d.

270

275

[I.A.3]

Tercia questio cui iste villicus
respondebit est hec: Quomodo vixis-
ti? Quale exemplum sanctitatis po-
pulo ostendisti in conuersacione tua?
Redde rationem quomodo vixisti,
nunquid sicut sacerdos vel sicut lai-
cus? Ut homo vel ut bestia? Mirabile
est quomodo mutatur vita sacerdo-
tum: In vestitu sunt ut milites, locun-
tur ut scurre, in lucris temporalibus
sunt ut mercatores, equitant ut prin-
cipes, et omnia que sic expenduntur
sunt de bonis pauperum.

Vnde dicit quidam beatus doctor,
et est Hugo de Sancto Victore: "Ar-
gilla Egipti nimis fetida erat et san-
guine mixta. Lateres quam duri erant
ad dissoluendum, quia pistriti erant
auaricie igne et lixino vel flamma
voluptatum. In hijs laborant diuites,
in hijs ponunt insidias pauperibus. In
hijs laborant prelati qui obcecantur
tanta coruscacione diuiciarum, qui
edificant sibi domos similes eccle-
sijs, qui diuersis coloribus cameras
suas pingunt et colorant et ymages
diuersis sumptuosis vestibus et pic-
turis ornant et decorant. Set pauper

255 certe *H* : certa *A*
cit *A* : *om. H*

263 Egipti] Egipti^s *A* : *om. H*

264 incipit] vi-

262–63 (263–81) Hugh of Folieto, *De claustro animae* 1.11 and 1.1 (PL 176:1036 and 1019).

264–65 The only sermon on *Haec (autem) est vita aeterna* from medieval England known to me is Lychlade's sermon (edited in *Traditio* 53 [1998]: 203–30). It does not speak of *lutum Egipti*.

280

[E/290] Ysaie 11: Tu *quis hic* es: vt Iudas in apostolatu, vt Symon Magus in discipulatu, sicut lichinium candele extincte in loco lampadis luminosi, et sicut fumus positus pro igne?

290

295 Pro quibus omnibus Jeremie 32: *Ingressi sunt et possiderunt et non obedierunt*. Ingressi sunt in iniusto titulo uel corrupta intencione, et possiderunt bona pauperum ad suas voluptates, et non obedierunt preceptis Dei; propterea grauissimum iudicium in hijs qui *presunt fiet*, Sapientie 6. Graue iudicium propter hoc quod male intrauerunt, grauius iudicium quia male exierunt, set grauissimum iudicium quia monstruose vixerunt. Igitur prouideas vt scias reddere rationem, etc.

305

ob defectum vestitus mendicat ad ostium tuum, ventre vacuo clamat. Et si veritatem dicam,” dicit idem doctor, “sepe pauperes spoliantur ad vestiendum ligna et lapides.”

Talibus loquitur Ysaias propheta, capitulo 22: *Quid tu hic aut quasi tu hic*, occupans locum Petri vel Pauli, Thome uel Martini. Set quomodo? Sicut Iudas inter apostolos, sicut Symon magus inter discipulos, sicut candela nuper extincta que emittit fetorem in totam domum in loco lucentis lucerne, et sicut fumus qui cecat oculos humanos in loco clarescencie ignis, si sic contraries forme conuersandi quam Christus Iesus et apostoli sui relinquerunt sacerdotibus?

Ideo dicit Jeremias propheta: Falso titulo, corrupta intencione intrauerunt et bona pauperum ad abusionem suam habuerunt, set in vita uel conuersacione sua propria obedientes legi Dei non fuerunt. Ideo scriptum est quod grauissimum *iudicium irruet* super tales, quia potentes potenter tormenta sustinebunt. Nam graue iudicium irruet super eos quia male et illicite intrauerunt, et grauius quia male rexerunt, et grauissimum quia tam execrabiliter vixerunt. Ideo consulo tibi: Memorare quomodo reddes *rationem villicacionis tue*.

282 (282–84) Cf. Is 22:16 (*Quid tu hic aut quasi quis hic?*)
301–3 Sap 6:6 (with *durissimum*).

295–97 Jer

[I.B]

310 [E/308] Secundus villicus vocandus
in ratiocinium diuini examinis erit
princeps, iudex, vel custos comitatus,
a quo eciam iste tres questiones exi-
gentur.

315

[I.B.1]

[E/312] Questio prima: Quomodo
intrasti, scilicet in officium tuum?
Quis te introduxit, uel amor populi
320 uel gracia lucri vel honoris aut po-
testatis ambicio? Si autem comodum
tuum rei publice anteponis, non ius-
tus gubernator set tyrannus. "Ty-
rannus enim sibi ipsi conferens in-
tendit," 8 *Ethicorum* capitulo 5.
325 Principari enim multi querunt vt
alios possint opprimere uel iniuste
spoliare, qui de rationis titulo non
curant; cum desideratam apicem fu-
erint adepti, nature communis obli-
uiscuntur. De quibus dictum est a
330 Domino per prophetam: *Ipsi regna-
uerunt, set ex me principes non fu-
erunt et ego non cognoui*, Osee 8.

335

[I.B]

Secundus balliuus qui reddet ra-
cionem in hoc iudicio pro se et alijs
est qui habet regimen ille vel tutelam
alicuius ciuitatis uel comitatus, ut
sunt reges, principes, maiores, vice-
comites, et iudices. Et isti respon-
debunt eisdem tribus questionibus.

[I.B.1]

Prima est: Quomodo intrasti, hoc
est, ad officium tuum? Nunquid pro
subsidio populi ad destruendum fal-
sitate[m] et supportandum ueritate[m],
uel ob desiderium lucri et mundani
honoris? Si autem ceperis tale offi-
cium pocius propter comodum tibi
temporale quam pro subsidio comita-
tis, dictus es tyrannus, ut dicit Phi-
losophus, quia timendum est quod
tales sint qui talia [13r] desiderant
officia ut possint opprimere tales
quos habent in odio et ad accipien-
dum munera parcendo punire eos qui
graues offensas commiserunt. Vnde
efficiunt seipsos participes iniquitatis
eorum. Et cum in tali statu exaltan-
tur, non putant se esse fratres paupe-
rum set opinantur se excedere eos in
natura, ut excedunt in honore mun-
dano, qui est nisi uentus. De quibus
dicit Dominus per prophetam: *Reg-*

310 balliuus C : vel villicus *add.* V
iuste A 331 est H : *om.* A

312 ille C : *om.* V 327 iniuste H :

332–34 (338–40) Cf. Os 8:4

323–25 Aristotle, *Ethica Nicomachea* 8.12 in the William of Moerbeke translation.

340

[E/328] Talis fuit Roboas, qui populo suo Israel venienti ad eum et dicenti: *Pater tuus durissimo iugo nos oppressit; tu paululum de onere subleua vt seruiamus tibi*, ipse resolutio consilio seniorum qui fuerunt cum patre suo imitatusque consilia iuuenum qui fuerunt cum eo nutriti in delicijs respondit: *Pater inposuit vobis iugum graue, et ego maius pondus apponam. Pater meus cecidit vos flagellis*, etc., *cedam vos scorpionibus*. Et recessit ab eo Israel vsque in presentem, 2 Paralipomenon 10.

355

360

365

370

[E/342] Consulo igitur vt recognoscant qui in dignitatibus sunt constituti quia fratres pauperum sunt et propter eos imperant vt sint plebis ministri, scientes quod nec ipsi debent euadere quin reddent rationem villicacionis sue.

nauerunt set non ex me; fuerunt principes set non noui eos.

Sic enim legimus de Roboam filio regis Salomonis: Cum cepisset esse rex, populus veniebat ad eum dicens, "Domine, pater tuus in vltimis diebus suis imposuit nobis onera grauia. Set rogamus te ut aliquo uelis alleuiare ea, et seruiemus tibi." Rex autem consulit sapientes seniores, et ipsi consuluerunt sibi ut mansuete responderet eis, et hoc maxime sibi expediret. Set rex seniorum reliquit consilium et fecit iuxta consilium puerorum qui erant sibi consodales, et dixit populo quando reueniebat: *Minimus digitus meus est fortior dorso patris mei. Pater meus* aliquo uel afflixit vos, set ego magis affligam. Et populus hec audiens factus est ei rebellis et elegit sibi alium regem, et ab illo tempore nunquam redintegratum vel restitutum est regnum illud usque in diem hodiernum.

Et ideo expedit cuilibet gubernatori uel rectori comitatus ne ipse regatur consilio stultorum vel susurronum, set ut habeat intuitum dileccionis ad populum quem habet ad gubernandum, et constet sibi quod quantumcumque magnus vel elatus fuerit, tamen comparebit coram superiore suo ad reddendum rationem villicacionis sue.

344 de onere source : cinere A H
363 Consulo H : cosulo A

350 maius] magis (*perhaps with g exp.*) A

341–55 2 Chron 10:4–11

[I.B.2]

[E/347] Secunda questio: Qualiter
 375 rexisti, populum videlicet uel per
 potestatem tibi delegatam? Dic qui
 iudex es in causis pauperum et or-
 phanorum qualiter seruasti tibi a
 Domino mandatum: *Non consideres*
 380 *personam pauperis nec attendas uul-*
tum potentis, Leuitici 19?

[E/356] Vnde quanta abusio regnat
 385 hijs diebus! Si agat diues contra
 pauperem acceleratur causa, vt po-
 tens consequatur finem. Set si agat
 pauper contra diuitem, prolongatur
 causa. Dilaciones frustratorie mul-
 390 tiplicantur, vt quem iuris equitate
 vincere nequiunt, saltem propter de-
 fectum expendendi desistere cogant
 ab incepto. Retornant balliui breuia
 pauperum per *tarde venit* nisi mer-
 395 ces palpetur in manu, similes illi
 quem Veritas *iudicem iniquitatis* ap-
 pellat, *qui nec Deum timuit nec ho-*
minem reuerebatur, qui venientem
 ad eum viduam per magnum tempus
 400 audire <n>oluit, Luce <1>8. Vnde
 vice sapiencie dicitur: *Munera de*
sinu eius accipit vt peruertatur sanc-
titas iudicij, Prouerbiorum 17. Caue

[I.B.2]

Secunda questio est hec: Quomo-
 do rexisti uel gubernasti, scilicet po-
 pulum vel officium quorum regimen
 manucepisti? Tu qui fuisti iudex in
 causis pauperum, quomodo seruasti
 hoc preceptum Dei: *Non considera-*
 bis *personam pauperis* ut sis ei gra-
 uior pro paupertate sua, *nec consi-*
 derabis *vultum diuitis* ut parcas uel
 fauores ei in iniuria sua pro diuicijs
 suis?

O Domine Deus, qualis abhominatio
 est hijs diebus vel abusio inter
 officarios vtriusque legis! Si aliquis
 magnas vel diues placitet vel replicet
 contra pauperem ad habendum ali-
 quid quod pauper habet in posses-
 sione sua, quilibet officarius est
 promptus et paratus ad festinandum
 in quantum potest ut diuitis causa
 terminetur iuxta desiderium suum.
 Set si pauper replicet vel placitet
 contra diuitem, tunc <tot> erunt dila-
 ciones quod quamuis ius suum con-
 stet palam toti patrie, tamen ob de-
 fectum expensarum gaudebit cessare
 ab accione sua. Vicicomites et balliui
 retrouertent scripta pauperum cum
tarde venit nisi mercedem sentiant in
 manibus suis. Et tamen dictum est
 ab hijs \qui/ experti sunt vtramque

387 magnas C : magnus V

392 desistere H : desiste A

400 noluit H : voluit A

389 frustratorie] frustatorie A : frustratorias H

395 tot V : tunc C

399 eum om. A H

18] 8 A H

378–80 Lev 19:15

396–400 Lc 18:2–6

401–3 Cf. Prov 17:23

405 ergo quicumque es hominum iudex
de sententia tali a iudice tuo dato: *In*
quo enim iudicio iudicaueritis iudi-
cabimini. Stabis enim tu coram om-
nipotenti iudice redditurus rationem
villicacionis tue.

410

[I.B.3]

[E/373] Tercia questio: Quomodo
vixisti tu qui alios regis et iudicare
415 presumis? Rabanus: “Ab iniquitate
aliorum declines si aliorum peruer-
sitates iudicare debes; alioquin si tu
aliqua illicita comittas alios iudi-
cans, te ipsum condemnas”; Roma-
420 norum 2: *Quid ergo alium doces te*
ipsum non doces, qui predicas non
furandum furaris. Gregorius 25
Morum in fine: “Non debet homi-
num ducatum accipere qui nescit
425 homines bene viuendo preire. Cum-
que iudicanti ei assistitur vigilanti
oculo aspiciat cui quandoque iudici
ipse de hijs iudicandus assistet.” Et
Ysodorus *De summo bono*, libro 3:
430 “Sepe iudices prauī cupiditatis causa
aut differunt aut peruertunt iudicium
nec finiunt cepta parcium negocia
donec marcipia eorum qui causantur
exhauriant.”

curiam quod illa curia que dicitur
Christiana est execrabilior alia. Ideo
scriptum est: Extrahunt dona de sinu
pauperum ad subuertendum trami-
tem recti iudicij. Set timendum est
uerbum Christi dicentis: *In quo iudi-*
cio iudicatis, in eodem *iudicabimini*
quando comparebitis ad reddendum
rationem villicacionis vestre.

[I.B.3]

Tercia questio est hec; Quomodo
vixisti tu qui iudicasti et afflixisti
alios pro delicto suo? Nam quidam
doctor dicit: “Te oportet vitare ini-
quitate in iudicio aliorum qui alios
affligis pro iniquitate sua, quia si il-
licite solus facias iudicando alios, te-
ipsum iudicas et condemnas, ex quo
facis quod condemnas.” Et beatus
Paulus dicit: “Quare es tu fur qui
alios doces non furari?” Et beatus
Gregorius dicit: “Ipse non susciperet
regimen aliorum qui nescit antece-
dere in bona conuersacione. Et cum
aliquis steterit coram aliquo iudice,
necesse esset ut ipse iudex attenderet
coram quo iudice ipsemet stabit iu-
dicium recepturus secundum opera
[13v] vel merita sua.”

405–7 (409–10) Mt 7:2 419–22 (422–23) Rom 2:21

422–28 (424–31) Gregory, *Moralium* 24.25 (CCSL 143B [PL 76:318–19]).

429–34 Isidore, *Sententiae* 3.52.11 (CCSL 111:306).

435 [E/386] Tales fuerunt ipsi de quibus
legimus quod dum exarderent in
concupiscenciam deuote Susanne
auertunt *oculos suos vt non videant*
440 *celum neque recordarentur iudicio-*
rum iustorum, Daniel.

[E/391] Sic condempnandi alios se-
pe condempnant, et ipsi suspendendi
445 alios suspencioni adiudicant. Refert
namque [149r] Valerius Maximus
libro 7 quod cum quesitum esset a
Socrate cur rideret respondens ait:
450 “Video magnos latrones ducentes
paruum latronem ad suspendium.”

Et certum est talia fieri tempo-
ribus nostris. Et ideo non tantum
agentes digni sunt morte set eciam
455 eis consencientes. Vide ergo qui-
cunque alios regis aut iudicas, ne tu
ea facias pro quibus alios punis aut
culpas, set prius extrahe trabem de
oculo tuo et proice festucam de
460 oculo fratris tui. Qui enim de vita
eorum alios discernis, de tua eciam
vita rationem reddes quando dicetur
tibi quod assumpsi pro themate,
Redde rationem.

Set verendum est quod plures fa-
ciunt sicut fecerunt duo senes presbi-
teri qui condemnassent ad mortem
beatam Susannam quia non consen-
tiret eis in luxu. De quibus scriptum
est: *Auerterunt oculos suos ut non*
viderent celum nec memorarentur iu-
dicio- rum iustorum.

Sic sepe accidit quod qui maxime
merentur suspendi sunt iudices latro-
num minus reorum eis. Vt quidam
clericus refert de Socrate philosopho
quod quodam die quidam vir pecijt
ab eo quare risit. Et ipse respondit:
“Quia video duos magnos latrones
ducentes vnum latrunculum ad fur-
cillos suspendi.”

Quis, rogo te, istorum melius pos-
set dici latro, an iste qui domos et
terras surripit ab homine et heredibus
suis imperpetuum, vel ille qui nimia
egestate irruente vel cogente furatur
ouem vel vitulum? Putamusne quod
multotiens accidit tales extorciona-
rios aliquando esse iudices et ho-
mines minus reos condemnare ad
mortem? Consulo tibi qui sic iudicas
alios: memento quomodo reddes *ra-*
cionem villicacionis tue.

448 rideret] rediret A : om. H 450 ducentes] ducente A : om. H

438–40 (440–42) Dan 13:9

449–50 (449–51) Cf. Frederic C. Tubach, *Index Exemplorum: A Handbook of Medieval Religious Tales*, Folklore Fellows Communications 204 (Helsinki, 1969), 363, no. 4791.

[I.C]

465 [E/403] Tercius villicus vocandus ad
 compotum coram isto destricto [sic]
 iudice erit quilibet Christianus de
 bonis sibi a Deo commissis. Qui
 470 etiam ad tres prenotatas questiones
 reddet rationem. Set tamen tantum
 de primo nunc tractabo.

[I.C.1]

Est ergo prima questio qualiter
 intrasti? Caue igitur, Christiane, qui-
 cunque fueris, qui aliena inuadis, qui
 475 per rapinam vel vsuram aliquid ad-
 quiris. Ve tibi erit in die furoris Do-
 mini; Augustinus *De verbis Domini*
 capitulo 30: "Si in ignem mittitur
 qui non dedit rem propriam, vbi pu-
 480 tas mittendus est qui inuasit aliena?
 Si cum diabolo ardere habet qui <nu-
 dum> non vestiuit, vbi putas mitten-
 dus est qui nudum expoliavit?" Set
 sciendum quod duplex potest esse
 485 causa quare aliqui efficiuntur raptos-
 res rerum alienarum, videlicet ambi-
 cio potestatis et timor paupertatis, vt
 ait Gregorius 15 *Morum*, capitulo 8.
 Dicit doctor ibidem: "Sunt qui dum
 490 potenciores videri appetunt, ad ali-
 enarum ambitum succenduntur."

[E/419] Vnde Zacharie 6: Dicit *an-*
gelus ad me, "*Leua oculos tuos et*

[I.C]

Tercius balliuus qui vocabitur ad
 hunc generalem compotum erit qui-
 libet Christianus, qui reddet racio-
 nem domino suo de bonis que rece-
 pit. Et hic non loquar nisi de prima
 questione, que est hec:

[I.C.1]

Quomodo intrasti? Et hic caueatis
 vos qui aliqua bona temporalia ad-
 quisiuistis uel accepistis per extor-
 cionem, rapinam, vsuram, vel frau-
 dem, quia ve vobis erit in hoc die
 terribilis iudicij, ut dicit beatus Au-
 gustinus *De verbis Domino*, capitulo
 20: "Si in ignem mittetur qui de pro-
 prijs bonis non dedit, quo putas mit-
 tetur qui aliena rapuit? Et si hic arde-
 bit cum diabolo qui nudum non
 uestiuit, vbi putas ardebit qui hunc
 qui vestitus est nudabit et vestes eius
 ab eo rapuit?" Set ut dicit beatus
 Gregorius 15 *Morum*, capitulo 8:
 "Duo sunt que faciunt homines sic
 viuere ex rapina bonorum aliorum, et
 sunt desiderium magistratus et prin-
 cipatus et timor paupertatis."

Et que vindicta prouenit ex pec-
 cato auaricie possumus intelligere

480 inuasit aliena] inuasit alienam H : vasit alienam A

492–511 (496–513) Cf. Zach 5:5–11

477–83 (477–85) Caesarius of Arles, *Sermo* 154.2 (CCSL 104).

488–91 (486–90) Gregory, *Moralium* 15.25.30 (CCSL 143A:766–67).

495 *vide quid est hoc quod egreditur.*
Et dixi, "Quidnam est?" Et ait:
"Hec est amphora egrediens." Et
dixit: "Hec est oculus eorum in vni-
uersa terra." Et dixit: "Hec est im-
 500 *pietas," et proiecit eam in medio*
amphore et misit massam plumbeam
in os eius. Et leuauit oculos meos et
vidi, et ecce due mulieres egredien-
tes et spiritus in alis earum, et ha-
bebant alas mului, et leuauerunt
 505 *amphoram inter terram et celum. Et*
dixi ad angelum qui loquebatur in
me, "Quo iste deferunt ampho-
ram?" Et dixit ad me, "Vt ediffice-
 510 *tur ei domus in terra Sennaar et*
stabilietur et ponatur super basem
suam."

[E/434] Amphora hec est auaricia,
 515 que sicut ista os patens habet, et hec
 semper habet, et sicut liquor in am-
 phora sibi non proficit set haurienti-
 bus ex ea, ita sic diuicie non prosunt
 520 auaris set alijs post eum; Ecclesiast-
 es 5: Qui habet pecunias *non ca-*
piet fructum ex eis. Hec est oculus
eorum, et quia ceci sunt ad celestia
 set clari oculis ad terrena, nec vident
 nisi in moriendo, sicut talpa, quia

per figuram in sacra scriptura, quan-
 do angelus dixit Zacharie prophete,
 Zacharie 5: *Leua oculos tuos et vide*
quid est quod exit. Et propheta dixit:
 〈*Quidnam est? Tunc dixit:*〉 *Hec est*
amphora egrediens. Et dixit: Hic est
oculus eorum in vniuersa terra. Et
ecce talentum plumbi portabatur et
ecce mulier vna sedens in medio
amphore. Et dixit angelus: Hec est
impietas. Et proiecit eam in medio
amphore et misit massam plumbeam
in os eius. Et propheta leuauit oculos
 suos et vidit duas mulieres egre-
 dientes et spiritus in alis earum et
 habebant alas quasi alas milui. Et
 leuauerunt amphoram inter celum et
 terram. Et dixit propheta ad ange-
 lum: *Quo iste deferunt amphoram?*
 Et dixit angelus: *In terram Sennear.*

Hec amphora enim est auaricia,
 quia sicut amphora habet magnum os
 patens, sic cupiditas semper hiat ut
 habeat bona temporalia. Et sicut li-
 quor in olla non prodest olle set
 hominibus qui hauriunt et bibunt ex
 ill(a), sic substantia temporalis se-
 pius non prodest auaris sed succes-
 soribus suis, sicut scribitur: Qui ha-
 bet pecuniam non habebit fructum ex
 ea. Et hec cupiditas est auari oculus,

497–98 vniuersa terra *source* : vni amphore A (*the scribe may have skipped a line; see C*) : *om. H* **498** Quidnam . . . dixit V : *om. C* **498–499** impietas] impietas A : *om. H* **515** os] ac A : *om. H* et] ita A : *om. H* **519** auaris] auari A : *om. H* **520** illa] illo C V

519–21 Cf. Ecclesiasticus 5:9

- 525 tunc rumpuntur oculi eius, vt ait
Bartholomeus, libro 25, capitulo 97.
- 530 [E/446] Talentum plumbi peccatum
obstinacionis; in Psalmo: *Filij homi-
num vsquequo graui corde?* Mulier
sedens in amphora impietas, que in
535 auariciam commutatur.
- 540
- 545
- 550 Os amphore cum plumbo obturatur
quia impietas in auariciam inclusa
detinetur ne per penitenciam ab
auarorum cordibus egrediatur; Job
20: *Cum saciatus fuerit artabitur.*
[E/459] Due mulieres sunt superbia
555 et vana gloria, que sunt due filie
sanguisuge clamantes *Affer, affer,*
Prouerbiorum 3. Et habebant alas.
- quia auari ceci sunt ad videndum
quomodo incedant ad celum, set ad
lucrum temporale multipharie vident,
ad similitudinem bubonis et nicti-
coracis, qui melius et clarius vident
in nocte quam in die.
- Massa plumbea est peccatum ob-
stinacionis. Mulier sedens in medio
amphore est impietas, ut angelus
predixit, que consequitur auariciam,
quia per auariciam homo perdit pie-
tatem quam haberet de penuria vel
miseria anime sue. Et sic sepe ho-
mines perdunt [14r] vitam anime sue
per mortale peccatum quod com-
mittunt ad habendum lucrum tem-
porale. Et similiter perdunt pietatem
quam haberent erga corpus suum ap-
plicantes se ad graues labores cor-
porales in diuersis *periculis* tam *in
mari* quam in arida terra. Et omnium
horum causa est cupiditas. Et hec
amphora est opilata uel oppleta cum
plumbea massa quando impietas per
peccatum obstinacionis est sic in-
clusa in auaricia quod non potest
egredi a corde auari per penitenciam,
ut ait Job capitulo 20: *Cum saciatus
fuerit artabitur.*
- Due mulieres que supportabant
hanc amphoram sunt superbia et
voluptas vel concupiscencia carnis,
que vocantur in sacra scriptura due

532–33 Ps 4:5 544–45 Cf. 2 Cor 11:26 552–53 Job 20:22 556–
57 (558–59) Prov 30:15

524–26 Bartholomaeus Anglicus, *De proprietatibus rerum* 18.100 (Nuremberg, 1492).

- 560 Ale superbie: gracia spiritualis et
gracia corporalis; ale concupiscen-
cie: gula et accidia. Pro primo dicit
Augustinus *Conflictu viciorum et*
virtutum: Loth exercitacio malorum
probatur inter Sodomitas [...] sen-
sui [...] in monte vero securitate
565 torpens debriatus cum filiabus pec-
cauit. Pro secundo Gregorius: “Dum
sacietate venter extenditur aculei
libidinis excitantur.” *Et habebant*
alas sicut alas *mului*, qui, vt ait Bar-
570 tholomeus libro 12, capitulo 27, pro
modico ventris pastu circumquaque
fertur, et quando esurit, voce querula
victum querit.
- 575
- 580
- 585 [E/477] Sic auari multum laborant vt
inanes diuicias adquirant. Vnde Au-
gustinus *De verbis Domini*: “Que est
filie sanguisuge clamantes *Affer,*
affer. Et habebant alas. Prima mulier,
scilicet superbia, habet duas alas.
Prima est gracia spiritualis, ut scien-
cia, sapiencia, consilium, et multa
alia dona spiritualia, pro quibus se-
pius homines superbiunt. Secunda
est gracia corporalis, ut fortitudo,
decor, generositas, et alia similia, de
quibus eciam homines frequenter
superbiunt. Sed ale secunde mulieris
sunt carnale desiderium, gula, et
accidia. De gula loquitur beatus Gre-
gorius dicens: “Cum saciatur <ven-
ter>, stimuli luxurie mouentur.” Et de
accidia sic dicit beatus Augustinus
De confliccione uirtutum et vicio-
rum: “Loth dum fuerat in solitudine
uel solitudine habitans inter malos
in Sodoma erat vir bonus, set quando
erat ociosus in monte pro securitate,
in ebrietate sua concubuit cum dua-
bus filiabus suis.” Et hee mulieres
habebant alas ad similitudinem mi-
lui, qui cum voce clamosa quer(i)t
escam suam, ut Bartholomeus dicit.
Et sic est de cupiditate hominum
testante beato Augustino: “Qualis est
immanitas carnalis desiderij cum pis-

559 ale] alie A : om. H 561 Conflictu] flictu A : om. H 562–64 Loth ...
sensui] Loth exercitio malorum probatus inter Sodomitas sanctus fuit source 582
qui ... querit] qui ... querunt C : que ... querunt V

561–66 (574–80) Ambrosius Autpertus, *Libellus de conflictu vitiorum atque virtu-*
tum 14 (CCCM 27B:919).

566–68 (570–72) Gregory, *Regula pastoralis* 3.19.

568–73 (581–83) Bartholomaeus Anglicus, *De proprietatibus rerum* 12.26, “Mil-
vus” (Nuremberg, 1492).

590 auditas concupiscencie cum ipse
 belue modum habeant? Tunc enim
 rapiunt quando esuriunt, parcent ve-
 ro prede cum sencerint saturitatem.
 595 Insaciabilis sola auaricia diuitum.
 Semper rapit et nunquam saciatur,
 nec Deum timet nec hominem vere-
 tur, nec patri parcit nec matrem cog-
 noscit, nec fratri obtemperat, nec
 amico fidem seruat; viduam oppri-
 mit, pupillum invadit, liberos in ser-
 uitutem reuocat, testimonium falsum
 profert, res mortui occupat, quasi
 600 qui faciunt non moriantur. Que est
 ista animi insania, perdere vitam,
 appetere mortem, adquirere aurum,
 amittere celum?" Psalmo 54: *Labor*
in medio eius et iniusticia.

605

[E/492] Quod labor sit in adquisi-
 cione diuiciarum faciliter poterit os-
 tendi, set quod eciam plerumque
 610 iniusticia probat Innocencius *De*
vilitate condicionis humane sic di-
 cens: "Quam multos seducit cupidi-
 tas, quam multos perdit auaricia.
 Prima Balaham asella redarguit et
 615 pedem sedentis allidit, quia captus

ses [*sic*] rapaces fruuntur quadam
 mensura, quia cum famescunt ra-
 piunt, et cum saturati fuerint rapere
 cessant. Set sola cupiditas hominis
 insaciabilis est. Semper capit et rapit
 et nunquam saturatur. Deum non
 timet, pudorem hominis non habet,
 patri non parcit, matrem non ag-
 noscit, cum fratre concordiam non
 seruat, equitatem amico non facit,
 viduas opprimit, pupillis et orphanis
 officit, liberos in seruitutem redigit,
 falsos testes producit, et bona mor-
 tuorum occupat quasi nunquam mor-
 reretur. Que utilitas est hec," dicit
 idem doctor, "vitam gracie sic per-
 dere et mortem anime optinere, au-
 rum lucrari et celum amittere?"
 Vnde dicit Psalmista 54: *Labor in*
medio eius et iniusticia.

Similiter Innocencius loquens de
 calamitatibus que prouenerunt ex cu-
 piditate sic dicit *De vilitate condi-*
cionis humane: "O quantos decepit
 et consumpsit cupiditas! Nam Ba-
 laam ex cupiditate munerum que sibi
 rex Balac promisit voluit maledixisse
 populo Dei, et ideo sua asina in qua
 sedebat fregit pedem suum ad parie-

599–600 quasi . . . moriantur] quasi non et ipsi qui hoc faciunt moriantur *source*
 601 utilitas C : virilitas V

603–4 (605–6) Ps 54:11 614–17 Cf. Num 22:25.

585–603 (585–604) Augustine, *Sermo* 367.1 (PL 39:1651).

610–29 (609–27) From Innocent III, *De miseria condicionis humane* 2.9 (ed.
 Robert E. Lewis, *The Chaucer Library* [Athens, Ga., 1978], 154–57).

cupiditate promissorum maledicere disposuerat. [. . .] Acho populus lapidauit quia tulit argentum vel aurum de anathemate, scilicet Ierico, Iosue
 620 7. Naboth interemptus est vt Achab vineam possideret, 3 Regum 21. [149v] Gyezi lepra profudit quia percijit et recepit argentum \et/ vestes sub nomine Elyzei, 1 Regum 5. Iudas laqueo se suspendit quia vendidit et tradidit Christum. Ananiam et Saphiram subitania mors extinxit quia de precio agri defraudauerunt, Actuum 5.”

630

[E/504] Eciam videmus si diues habet agrum, interposita tamen uel annexa pauperis sola acra, nichil reputat diues esse suum donec illud quod pauperis est aut vi aut empzione aut amicicie promissione extorqueat.

635

[E/513] Non enim sufficiebat cupidum Acab regium palacium nisi eciam vinetum Nabaoth pauperis, quod erat annexum, tam anxie optaret in ortum olerum vt hauso eius sanguine per vxoris industriam quod a vino domino habere non poterat eo
 645 occiso nequiter inuasit. Super quo

tem. Item Josue 7 Achor erat lapidatus quia cupiditas coegit eum furari aurum et vestes contra preceptum Dei. Item 4 Regum 5 Gyezi percussus est lepra quia vendidit salutem hominis que prouenit ex gracia Dei. Judas pro cupiditate vendidit Christum et postea seipsum suspendit. Ananias et Zaphyram uxor eius subito moriebantur quia denegabant Petro se habere monetam quam habebant.” Et cupiditas facit diuites comedere pauperes sicut bestie comedunt pascua que suppeditant, ita quod non in altum crescant. Hec cotidie noticie vestre euidenter innotescunt.

Et si diues habeat totum vicum preter vnum <tenementum> quod aliquis fratrum suorum possideat, non cessabit quousque illud prece vel precio uel persecucione adquisierit.

Sic accidit de rege Achab, qui nequissima [14v] incitacione Iesabel regine morte afficiebat quemdam pauperum nomine Naboth, quia noluit vendere sibi vinetum suum quod prope erat domui sue. Super quo processu dicit beatus Ambrosius in suo libello *De Naboth paupere*:

617 Acho (Achan source)] Achod (with d exp.) A : om. H 619 Iosue] Iubiter (?) A : om. H 620 Naboth] scalyot A : om. H 634 tenementum] ten' C V 640 Iesabel V : Isabel' C

617–20 (616–18) Cf. Jos 7:24–8:2 620–21 3 Reg 21:1–13 622–24 (619–21) 4 Reg 5 625–26 (622–23) Mt 27:5 626–29 (624–27) Act 5:1–10 639–46 Cf. 3 Reg 21

Ambrosius ita scribit: “Quousque
 extenditis, diuites, insanas cupidi-
 tates? Nunquid soli habitabitis super
 650 terram? Cur eicitis consortem nature
 et vendicatis vobis possessionem na-
 ture? In communi omnibus, diuiti-
 bus atque pauperibus, terra fundata
 est. Cur vobis ius proprium soli di-
 655 uites arrogatis? Nescit natura diuites
 que omnes pauperes generat. Neque
 enim cum vestimentis nascitur uir,
 cum auro, argento non generamur.
 Nudos fudit in lucem egentes cibo,
 660 amictu, et poculo. Nudos recipit ter-
 ra quos edidit. Nescit fines posses-
 sionum sepulcro includere. Nescit
 ergo natura discernere quando nasci-
 mur. Nescit quando deficimus. Om-
 665 nes similes creat, omnes similes gre-
 mio claudit sepulcri.”

670

675

680

“O diuites, quam procul vultis ex-
 tendere cupiditatem vestram! Vultis
 habitare soli super terram et non ha-
 bere pauperem vobiscum. Quare ex-
 pellitis consocium vestrum in natura
 et vendicatis vobis possessionem ap-
 propriari que communis est ex natu-
 ra? Terra creata est in communi om-
 nibus, diuitibus et pauperibus. Quare
 vendicarent diuites proprium ius in
 ea? Natura non nouit diuicias que
 omnes homines gignit pauperes, quia
 non generamur uestibus preciosis
 nec nati sumus cum argento et auro,
 set nudos natura nos inducit in hunc
 mundum, pauperes et egentes cibo,
 vestitu, et potu. Et ut nudi ingressi
 sumus mundum, sic nudi egredie-
 mur. Et nescit natura includere no-
 biscum possessiones nostras in se-
 pulcro, quia non facit differentiam
 inter pauperem et diuitem in ingressu
 nec eciam in recessu. Vno et eodem
 modo omnes generat in hunc mun-
 dum, et sic vno modo omnes claudit
 in sepulcro. Si quis facit differen-
 ciam inter pauperem et diuitem, pa-
 rumper prestoletur quousque simul
 accubuerint in sepulcro, et tunc ad-
 aperiatur et discernat per ossa mor-
 tuorum quis pauper et quis diues, et
 tunc modicam inueniet differentiam
 nisi sit quod plures vestes putreficant
 cum diuite quam cum paupere. Et

655 arrogatis] arrogatos A : *om. H*

656 omnes] omes A : *om. H*

647–66 (645–82) Ambrose, *De Nabuthe* 1.2 (CSEL 32.2:469 [PL 14:731]).

685

[E/542] *Et leuauerunt amphoram inter celum et terram.* Gregorius vbi supra: "Inter celum et terram quia nec equalitatem fraternitatis in infirmis per caritatem tenet nec tamen summa pertingere sese extollendo preualet." *Vt edificetur ei domus in terra Sennaar.* Vt ait Gregorius ibidem interpretatur fetor; Ysaie 3.c: *Et erit pro suauis odore fetor.*

700 Consulo igitur vt non sociemini mulieri in amphora, quoniam hec est meretrix cum qua *fornicati sunt reges terre et mercatores terre*, cuius dampnatio scribitur Apocalipsis 18: *In vna die venient plage eius, mors et luctus et fames, et igne comburentur quia fortis est Deus qui vindicabit illam.* Et flebunt et plangent super istam reges terre qui cum ea fornicati sunt et in delicijs vixerunt cum viderint fumum incendij eius

hoc nocet viuentibus et non prodest mortuis." Hec dicit doctor ille de tabulis extorcionarijs. Vnde scribitur Iob 24: *Agrum non suum demetunt et vineam eius quem vi oppresserunt vindemiant, nudos dimittunt homines indumenta tollentes quibus non est operientum in frigore.*

Et subleuant *amphoram inter celum et terram*, quia auari nec habent dileccionem nec caritatem fratribus suis super terram, nec Deo in celo. Et portauerunt hanc amphoram *in terram Sennaar*, hoc est dictum in terram fetoris, que est infernus, quia ibi erit fetor in loco odoris, sicut dicit Ysaias 3.

Precauete, consulo vobis, ne eatis in hanc amphoram nec cum muliere illa, et omnino ne tanquam matrimonio copulemini ad eam, quia tunc oporteret vos esse vniformes. Ista est illa nephanda luxuriosa mulier cum qua *reges et mercatores terre fornicati sunt* et ex virtute sua ditati fuerunt; quorum damnatio scripta est in libro secretorum, Apocalipsis 18: *Et vna venient plage eius et mors et luctus et fames, et igni comburentur,*

691 Inter (source)] intelligitur A : om. H
704 eius] c' A : om. H

699 non om. A H (longer)

684–88 Job 24:6 689–90 Zach 5:9 695–98 Zach 5:11 697–698 Is 3:24
701–2 (705–6) Cf. Apoc 17:1–2, 18:3 703–17 (708–22) Apoc 18:8–10, 16–17

690–95 Gregory, *Moralium* 14.53.65 (CCSL 143A:738 [PL 75:1073]).

696–97 Ibid. (CCSL 143A:738–39 [PL 75:1073]).

715 longe stantes propter timorem tormentorum eius lugentes et dicentes: “Ve, ve, ve, ciuitas ista magna que amicta erat bisso et purpura, deaurata erat auro et lapide precioso, quoniam vna hora destitute sunt tante diuicie.”

720

725 Tunc dicent hij qui cum eo dampnati sunt in inferno: *Errauimus a via veritatis et iusticie; lassati sumus in via iniquitatis et perdicionis. Quid nobis profuit superbia aut diuiciarum iactancia? Transierunt omnia tamquam vmbra et tanquam nauis que transit fluctuantem aquam, cuius cum preterierit non est vestigium invenire.* Sic et nos nati continuo defecimus. Cauete ergo a nupcijs istius mulieris, quoniam sterilis est nec habere poteris ex ea liberos set seruos iehenne; parturit iniusticiam, concipit dolorem, et parit iniquitatem. Set adherere Deo vt vnus spiritus efficiaris cum ipso vnitus—
740 vnitus sibi per caritatem in via et per gloriam in patria, quam nec oculus vidit nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit, quam preparauit Deus diligentibus se.

quia fortis est Deus qui iudicabit illam. Et flebunt et plangent se super illam reges terre qui cum illa fornicati sunt et in delicijs vixerunt, cum viderint fumum incendij eius longe stantes propter timorem tormentorum eius dicentes: “Ve, ve, ciuitas illa magna Babylon, que amicta erat bysso et purpura et cocto deaurataque auro et lapidibus preciosis et margaritis. Quoniam vna hora destructe sunt tante diuicie eius.”

Tunc enim dicent qui damnandi sunt cum ea, Sapientie 5: *Errauimus a via veritatis, et iusticie lumen non luxit nobis, et sol intelligentie non est ortus nobis. Lassati sumus in via iniquitatis et perdicionis, et ambulauimus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid diuiciarum iactancia contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam vmbra mortis, et signum sanctitatis ostendere non possumus. In iniquitate nostra consumpti sumus. Memento igitur, consulo tibi, quod reddes rationem villiacionis tue.*

712 dicentes] ducentes A : om. H 716 destitute (source)] distracte A (perhaps for destructe?) : om. H 743 preparauit] preperauit A : om. H

724–32 (724–36) Sap 5:6–10

[II]

De eodem.

[E/578] Dicto in prima parte sermonis de quibus reddituri sumus rationem, nunc dicemus qualiter seu a
5 quibus apparitoribus vocandi sumus, secundo coram quo iudice, et tercio qualis pena reddetur reprobis et seruis inuilibus aut quale premium iustis et fidelibus.
10

[II.A]

[E/584] Pro primo notandum quod duplex est iudicium: Primum immediate post anime separacionem, et illud erit speciale, de quo agit vbi
15 thema. Secundum erit generale, et illud erit vniuersale; et de isto agitur Mathei 25. Ad primum vocantur homines successiue, ad secundum omnes congregabuntur boni et mali *in ictu oculi*.
20

[II.A.1]

[E/593] Ad primum singuli vocamur
25 tribus citatoribus, videlicet infirmitate, senectute, et morte. Primus inuit, secundus minatur, set tercius peremptorie secum ad iudicium ra-

[II]

In secunda parte cum Dei adiutorio ostendam vobis quis nos uocabit ad hunc compotum generalem; et postea coram quo iudice comparebimus ad reddendum rationem; et in fine qualis afflictio imputabitur hijs qui inueniuntur serui [15r] impij et inutiles, et que retribucio reddetur eis qui inueniuntur serui boni et fideles.

[II.A]

Pro primo scietis quod duo erunt iudicia, quorum primum erit immediate post diuisionem corporis et anime, et hoc erit iudicium speciale. Et de hoc iudicio loquitur Lucas in Euangelio. Secundum iudicium erit immediate post generalem resurrectionem, et hoc erit generale et vniuersale. Et de hoc fit mentio in Euangelio Mathei 25. Ad primum iudicium quilibet vocabitur post alium secundum quod mundus transit. Ad secundum omnes conuenient in vnum *in ictu oculi*.

[II.A.1]

Ad primum homines vocabuntur cum tribus apparitoribus, quorum primus erit infirmitas, secundus senium, et tercius mors. Primus monet, secundus tractat, et tercius capit. Iste

12 duplex] duple A : om. H

16–17 (19–20) Cf. Mt 25:31–46

19–20 (24) Cf. 1 Cor 15:52

30 pit. Hec est enim ordo naturalis set
non necessarius, nam huius ordo in-
terdum transmutatur. Videmus nem-
pe quosdam mori infirmitatis ac
senectutis penitus inexpertos, vt iu-
35 uenes occisos et huiusmodi. Verum-
tamen quandocumque mors venerit,
peremptorie citat.

[II.A.1.a]

[E/602] Primus citator ad iudicium
speciale est infirmitas. Et hec du-
40 plex. Quedam est infirmitas in po-
tencijs anime interioribus, alia que
prouenit ex debilitate istius corporis
necessario corruptibilis, in quo tem-
pus est per se causa corrupcionis.
45 Prima infirmitas apparet ex hoc:
Non obstante naturali delectacione
quam habet anima in contempla-
cione prime veri- [150r] tatis tan-
quam in per se et summo bono, non
50 tamen sufficimus in tali contempla-
cione uel saltem per momentum
permanere nisi *inimicus homo* zi-
zannia seminet inter triticum, vt
videlicet mundialis seu carnalis se
55 intermisceat delectacio. Et ratio est
propter elongacionem qua elongati
sumus a Deo et expulsi a paradiso
propter prothoplausti delictum.

60

enim est ordo communis. Set ali-
quando quosdam nouimus mori qui
infirmitatem et senium non sense-
runt, sicut infantes qui subito per-
empti sunt; et eciam maxima pars
hominum hijs diebus moriuntur ante
etatem senilem.

[II.A.1.a]

Ideo dico quod primus apparitor
qui vocat ad hoc speciale iudicium
est infirmitas, et hec est duplex, quia
quedam est infirmitas que omnes
consequitur ita quod quilibet paciatur
eam, et quedam est infirmitas quam
quidam paciuntur set non omnes.
Adhuc prima infirmitas est duplex,
quia quedam est interius in sensibus
mentis et quedam est exterius in de-
bilitate corporis quod omnino con-
sumetur. Et sepius vir solus est causa
corrupcionis sue, ut dicit Philo-
sophus. Et quod sunt debilitates et
infirmitates in anima possumus eui-
denter experiri per hoc quod quan-
tumcumque aliquis cor suum euacuet
a cogitacionibus carnalibus et mun-
danis pro toto posse suo, vix spacio
vnius oracionis dominice cogitacio-
nes suas firmabit in diuina contem-
placione quin aliqua alia cogitacio
rei transitorie intermediabit animam
retrahendo ab illa diuina contempla-
cione. Set, o bone Iesu, qualis infir-

32 transmutatur *H* : transmittatur *A*

49 per se *A* : parte *H*

52–53 Cf. Mt 13:24–28

- 65 mitas est hec procedens ex origine
Ade, quod de luteo censu huius
mundi satis diu sine aliquo obstaculo
in mente meditari possumus, set de
te in quo anima naturaliter maxime
delectaretur non possumus tam mo-
70 dico spacio meditari nisi zizannia
inter triticum immisceatur? De hac
infirmate Paulus loquebatur quando
dixit: *Video legem in membris meis
repugnantem legi spiritus mei* et tra-
hentem in peccatum. Sic quod con-
75 formiter est de nobis sicut de homine
volente constanter intueri solem, qui
pro nullo potest intuitum suum con-
tinuare. Et indubie hoc non est ob
aliquem defectum qui est in sole,
80 quia clarissimus est in se, et sic dante
ratione optime intueretur, set est ex
oculorum nostrorum debilitate. Sic
ex quo Adam primus parens noster
expulsus est a paradiso, tota sequens
85 genealogia eius sic infirmata est. Et
ut dicit propheta, pater noster come-
dit *vuam acerbam, et dentes filiorum
obstupescunt.*
- 90 Et sicut scriptum est, *patres nostri
comederunt vuam acerbam, et den-
tes eorum obstupescunt, Ezechielis
18.*
[E/632] Secunda infirmitas generalis
corporee debilitatis est multiplex, vt
95 puta fames, citis, calor, frigus, lassitudo,
tristicia, tedium, et cetera infi-
nita; vnde Job 13: *Homo natus de
muliere breui viuens tempore reple-
tur multis miserijs.*
- Secunda infirmitas que consequi-
tur totum genus humanum prouenit
ex debilitate corporis, sicut fames,
sitis, frigus, et estus, tristicia et las-
situde, et multe alia infirmitates, ut
Job dicit: *Homo natus de muliere
breui viuens tempore repletur multis
miserijs.*

90 debilitatis] delitatis A : om. H

85–88 Ez 18:2 93–95 (94–96) Job 14:1

Alia est infirmitas inflictata quibusdam hominibus, ita quod non omnibus, vt lepra, paralis, febris, ydropisis, cecitas, epilencia, quarum non est numerus; vnde Deuteronomij 27: *Augebit Dominus plagas tuas et plagas seminis tui, plagas magnas et perseuerantes, infirmitates pessimas et perpetuas.*

[E/644] Inmittit itaque Deus hominibus infirmitates varijs ex causis. Interdum enim iustos permittit infirmari vt recognoscant se nihil habere perfeccionis nisi ex gracia Creatoris; vnde 2 Corinthiorum 12: *Ne magnitudo reuelacionum extollat me, datus, etc.*, vsque ibi: *Virtus in infirmitate perficitur.* Glosa: “Exauditur diabolus petens Iob temptandum et non exauditur Apostolus petens stimulum amouendum. Exaudiuit eum quem disposuerat dampnare, et non exaudiuit eum quem voluit saluare. Nam ergo petit multa a medico que medicus non dat. Non exaudit ad voluntatem vt exaudiat ad salutem.”

125

Set est eciam alia infirmitas que quibusdam accidit set non omnibus, ut lepra, paralis, febris, ydropisis, cecitas, et multe alie infirmitates, sicut dictum est populo Israel in sacra scriptura: Nisi seruaueritis mandata Dei que scripta sunt in libro hoc, Deus addet tibi et semini tuo infirmitates graues *perseuerantes pessimas et eternas.*

Et constet vobis quod Deus aliquando visitat bonos cum infirmitate et aliquando malos. Et sic dicitur omnis tribulacio infirmitas. Bonos enim visitat duplici de causa. Prima est quia semper agnoscerent quod non habent aliquam perfeccionem ex se set solum a Deo et ad augendum humilitatem suam. Vnde dicit beatus Paulus: *Ne magnitudo reuelacionum extollat me, datus est michi stimulus carnis mee, angelus Sathane, ut me calophizet. Cur ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dixit michi: “Sufficit tibi gracia mea, quia virtus in infirmitate perficitur.”* Super quo textu dicit sic Glosa: Diabolus petens ad temptandum Iob exauditus est a Deo, et non Apostolus petens ut discederet ab eo temptacio. Deus audiuit eum qui erat damnandus, et non

116 petens (*source*)] potens A : om. H 122 medico] medice A : om. H

101–5 Deut 28:59 112–15 (116–22) Cor 12:7–9

115–24 (123–32) Cf. Peter Lombard, *In Epistolam II Ad Corinthios* 12, on 2 Cor 12 (PL 192:85).

130
 [E/663] Alio modo permittit Deus
 iustos corporaliter infirmari vt nobis
 135 miseris exemplum detur paciendi;
 nam si iustos Deus permittit aduersus
 flagellari in hoc mundo, quanto magis
 nos peccatores virgam Domini
 debemus equanimiter sustinere.

140
 145
 Vnde de Thobia, quem Deus permisit
 excecari, postquam fessus a
 sepultura pauperum *iactasset se iuxta*
 150 *parietem vt dormiret. Hanc temptacionem*
Dominus permisit euenire illi vt posteris
daretur exemplum paciendi. Nam cum ab
infancia sua semper Deum timeret et mandata
 155 *eius custodierit, non est contristatus*
contra Deum quod plaga cecitatis
euenerit ei, set immobilis in Dei timore
permansit, gracias agens Deo omnibus
 160 *diebus vite suo, Thobie 2.*

audiuit eum quem vellet saluari.
 Quia sepius infirmi petunt multa a
 medico que non vult dare eis, et hoc
 est ad sanandum eos de sua infirmitate.

Similiter Deus contulit sanctis infirmitates et tribulaciones ad dandum nobis miseris peccatoribus exemplum paciencie. Quia si patiatursanctos suos multipharia tribulacione torqueri in hoc mundo, et ipsi regratiantur ei de infirmitate et tribulacione sua, multo magis nos miseri regraciaremus ei qui non millesimam partem tribulacionis sue sustinemus, et humiliter [15v] pateremur tribulacionem uel infirmitatem cum centuplo maiorem promeruimus quam ipsi sunt promeriti.

Vnde legimus de Thobia quod *quodam die* cum lassaretur de labore sepeliendi pauperes mortuos qui iacuissent insepulti et deuorati fuissent a canibus et auibus sicut cadauera bestiarum irrationabilium, cum pre lassitudine accubisset ad requiescendum, ex permissione diuina hirus qui pullificabant supra se in domo sua stercora sua emiserunt in oculos eius, vnde cecus effectus est, sicut scriptum est. *Hanc temptacionem nempe Deus permisit euenire ei ut alijs sequentibus fieret exemplum paciencie*, sicut temptacionem beati Job. Quia *cum Thobias a puericia sua semper Deum timuerit et mandata eius custodierit, non propter of-*

147–59 (147–69) Cf. Tob 2:10–14

- 165 fensas suas quibus Deum offenderat
sustinuit cecitatis miseriam, quia
immutus *in Dei timore permansit* ei
gracias agendo *omnibus diebus vite*
sue. Ecce quomodo sacra scriptura
- 170 expresse dicit quod Deus permittit
sanctos infirmitatem et tribulacio-
nem sustinere ad exemplum pacien-
cie illis qui consequuntur.
- [E/687] Alio modo permittit Deus
175 malos infirmari vt corrigantur; in
Psalmo: *Multiplicate sunt infirmita-
tes eorum, postea accelerauerunt*.
- 180 Similiter aliquando Deus dat tribu-
lacionem et infirmitatem malis, et
hoc similiter duplici de causa.
- 185 Prima est quia citius Deum time-
rent et peccatis suis renunciarent;
vnde scriptum est in Psalmo: *Multi-
plicate sunt infirmitates eorum* et
postea accelerauerunt, scilicet con-
uerti ad Deum, quia sepius constat
nobis homines in infirmitate ag-
noscere Deum suum qui nunquam ad
eum conuersi fuissent dum in cor-
poris incolimitate [*sic*] perstetissent.
- 190 Secundo vt alij punicione eorum te-
reantur.
- 195 Similiter Deus multotiens dat eis
infirmitates ad terrendum alios, ne
forte ipsi vellent peccata eorum imi-
tari, sicut fuit in rege Antiocho,
quem Deus tali infirmitate percussit
quod vermes scaturiebant de corpore
suo ipso viunte, in tantum quod
fetebat quod tota familia sua ab-
horruit eum et non potuit sustinere
fetorem, ita quod in fine ipse solus
non potuit seipsum sustinere. Et tunc
incepit agnoscere Deum et seipsum
et dixit: "Justum est obedire et subici
Deo et quod nemo mortalis seipsum
parificet Deo." Et historia testatur
- 200

205 quod pecijt misericordiam a Deo, a
quo misericordiam non haberet. Et
vouit Deo quod ciuitatem Iherusalem
faceret liberam sicut homines de
Athenis, et quod templum Dei ho-
noraret precioso apparatu et multi-
plicaret vasa sanctuarij, et ut exhi-
beret de proprijs redditibus sumptus
210 necessarios sacrificijs, et ut efficeretur
Iudeus et circuiret vniuersam
terram predicans omnipotentiam Dei.
Et tamen Deus non dedit ei miseri-
cordiam. Et suppono quod sine vlla
215 ambiguitate hoc erat quia nimis tarde
pecijt eam. Quale meritum erat ei
tunc iniquitatibus suis abrenunciare
quando impotens fuit bonum uel
eciam malum operari? Et per hanc
vindictam quam Deus cepit de hoc
220 rege attenderent homines quid sit
non obedire Deo.

Set vndecunque infirmitates aduene-
rint, semper indicant patientem esse
225 mortalem, ymmo de necessitate mo-
riturum, quia quamuis infirmitatem
possimus euadere, set non mortem.
Vnde confido assidue te recolere
quod reddes *rationem villicacionis*
230 *tue*.

[II.A.1.b]

[E/720] Secundus apparitor ad com-
potum speciale est uel erit senectus.
235 Et est condicio istius quod etsi te
differat, tamen non dimittit donec te
reddat vltimo citatori, vtputa morti.
Vnde in Psalmo: *Vsque in senectam*

Similiter attendendum est quod
quandocumque infirmitas acciderit,
semper notificat quod ipse qui eam
patitur est mortalis, et quod omnino
aliquando morietur. Quia quamuis
possit euadere illam infirmitatem, ta-
men mortem non euadet, sic quod
oportet omnino eum comparere ad
reddendum *rationem villicacionis*
sue.

[II.A.1.b]

Secundus apparitor qui uocabit ad
hoc particulare iudicium est senium
vel senectus. Et condicio illius est
hec quod quamuis tardet tecum, non
dimittet te donec perducatur ad ter-
cium apparitorem, qui est mors.

et senium, Deus, ne derelinquas me.

240 Que ergo, queso, maior stulticia
quam captum et tractum ad tam
districtum ratiocinium tantum spec-
taculis allici et obliuiscatur se aut
trahi aut ad quid trahi?

245

250

255

260

265

[E/737] Vnde Hugo de Sancto Vic-
tore *De 12 abusioibus claustris*, ab-
usione quarta: "Inter omnes seculi
sola maior est senis obstinati, quia

Set sunt multi qui quamuis ha-
beant hunc apparitorem secum non
attendunt. Caput suum canescit, dor-
sum incipit incuruari, oculi caligant,
facies incipit rugare, et aures sur-
descunt. Et quid pronosticant omnia
hec nisi quod senectus citat te ad iu-
dicium? Et quid magis stolidum
quam citari et appropinquare ad tam
terribile iudicium vbi nisi quis sciue-
rit questionibus sibi propositis bene
respondere? Forisfaciet corpus et
animam in damnacionem eternam si
propter breuem hillaritatem canat in
via et tantum meditetur in illa hil-
laritate momentanea quod obliuis-
catur quis eum tractat et quo eum
trahit. Sic facit omnis qui senectute
est citatus et sic delectatur in pro-
speritatibus mundanis quod obli-
uiscitur quo est transiturus.

Ideo dicit quidam beatus doctor
quod inter omnes abusiones mundi
maxima est de sene obstinato, quia
non cogitat quod exiet ab hoc mundo

253 appropinquare] appropriare C : appropriari V

238–39 Ps 70:18

266–73 Cf. Hugh of Folieto, *De claustro animae* 2.15 (PL 176:1064).

270 nec vite presentis attendit egressum
nec future considerat ingressum.
Audit nuncios mortis et credere non
vult eis.” Et sequitur causa: *Funicu-*
275 *lus triplex* quo ligatur senex de *diffi-*
cili rumpitur. Qui est consuetudo,
que triplex est: ex cogitacionis vani-
tate, et ex locucionis inhonestate, et
ex operis peruersitate. Quando dum
ex puericia in mente crescunt, funem
280 ad ligandum, videlicet consuetudi-
nem malam, efficiunt; vnde Ysaie
58: Solue *colligaciones impietatis*.
Recogita igitur quicumque sic cita-
tus es quod non poteris euadere
285 quoniam reddes *racionem villica-*
cionis tue.

[II.A.1.c]

[E/751] Tercius apparitor ad istud
racionium erit mors. Et condicio
istius est quod quandocumque vene-
290 rit, siue primo siue secundo siue ter-
cio, nec parcit potestati nec etati, nec
terretur minis nec fletitur precibus
uel muneribus, nec concedit in-
ducias aliquales, set sine dilacione
295 producit citatum ad iudicium. Vnde
Augustinus in quadam epistula:
“Bene vnusquisque diem mortis de-
bet formidare, quia vnumquemque
in quo statu inuenerit suus nouis-

nec de transitu suo in vitam eternam
futuram. Gerit [*sic*] nuncios mortis et
non credit [16r] eis, et hec est causa
propter triplicem funiculum quo tales
senes ligantur, de difficili rumpitur.
Funis iste consuetudo, qui fit ex tri-
plici plica, videlicet ex vana cogita-
tione, inhonesta locucione, et iniqua
accione. Que si crescant in homine a
iuuentute sua usque in senectutem,
faciunt triplicem funem ad ligandum
senem in obstinacione peccati. Ideo
dicit Ysaias 58: Rumpe funes pecca-
torum. Ideo memento tu quicumque
es citatus quod non potes euadere
qum reddes *racionem villicacionis*
tue.

[II.A.1.c]

Tercius citator qui vocat nos est
mors. Et condicio eius est hec quod
quandocumque venerit non parcit iu-
ueni nec seni, pauperi nec diuiti. Non
timet minas, nec precibus adquiescit,
munera non accipit, nec inducias
concedit, set sine vlla dilacione ad-
ducit ad iudicium. Ideo dicit beatus
Augustinus: “Bene consonum ra-
cioni est quod omnis homo timeat
diem mortis sue, quia in quo statu
mors eum inuenerit, in tali presenta-
bit eum ad iudicium.” Vnde dicit Sa-

292 flectitur *H* : flectibus *A* 298 formidare *H* : fomidare *A*

273–75 Ecclesiasticus 4:12 281–82 Is 58:6

296–302 Cf. Augustine, *Ep.* 199.1.2 (CSEL 57:245 [PL 33:905]).

300 simus dies cum de hoc seculo egreditur, talis in die nouissima, idest in die iudicij, vocabitur." Ne ergo laquium incidas culpe, memento quia reddes *racionem villicacionis tue*.

[II.A.2]

305 [E/764] Secundo dixi principaliter quod erit aliud iudicium ad quod omnes congregabuntur, boni et mali, in ictu oculi, et illud erit vniuersale. Ad quod sicut vnusquisque ad raciocinium speciale specialibus citatus est apparitoribus, sic totus mundus tribus generalibus citabitur vocatoribus. Et sicut tres predicti finem hominis denunciant, ita isti tres finem mundi. Quorum primus est mundi infirmitas, secundus ipsius senescentis decliuitas, et tercius finis necessitas. Infirmitas mundi ostenditur ex caritatis refrigera- [150v] cione. 320 Ipsius ad finem propinquitas siue decliuitas patet ex signorum implecione. Set finis eius instantis necessitas ostenditur ex Antechristi persecucionis manifestacione.

[II.A.2.a]

325 Dico ergo quod primus citator ad raciocinium vniuersale est ipsius mundi infirmitas. Tradunt enim naturales quod infirmitas humani corporis causatur uel ostenditur uel ex caloris naturalis consumpcione uel ex caloris materialis dominacione. Cum ergo vnum corpus sumus in Christo, istius corporis calor deficit quando caritas refrigescit, et innaturalis calor dominatur quando vnus-

piens: Fili, *memorare nouissima tua et in eternum non peccabis*. Et ideo consulo quod memoreris quomodo reddes *racionem villicacionis tue*.

[II.A.2]

Dixi eciam quod aliud est iudicium ad quod omnes in vnum conuenient, et hoc erit vniuersale. Et sicut ad aliud iudicium quilibet vocabitur apparitoribus tribus, sic ad hoc iudicium totus mundus vocabitur generalibus apparitoribus. Et sicut alij tres nunciant finem hominis, sic isti munciant finem mundi. Primus citator est infirmitas mundi, secundus est eius senectus vel debilitas, et tercius est eius finis.

Et infirmitatem mundi agnosces quando caritas refrigescet; senectutem et debilitatem eius agnosces per implecionem signorum de quibus Euangelium facit mencionem; et finem eius agnosces per Antechristi persecucionem.

[II.A.2.a]

Primo dixi cognosces infirmitatem mundi quando caritas refrigescit. Clerici qui tractant de naturis dicunt quod corpus infirmatur quando naturalis calor eius est nimis remissus vel nimis excessiuus et innaturalis. Cum ergo tota species humana est quasi vnum corpus cuius calor naturalis est caritas, que est dileccio Dei et proximi, et innaturalis calor est delectacio carnalis, cum ergo conside-

quisque *querit que sua sunt*, non que Iesu Christi.

340

Vnde Saluator predicens discipulis qualiter cognoscerent finem mundi aduenire, dicebat inter cetera *quoniam habundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum*, Mathei 24 capitulo.

345

350

355

360

365

Cum ergo videris caritatis calorem deficere in Ecclesia et iniquitatis superfluitatem dominari, intellige quia de necessitate *mundus transit et concupiscencia eius*, 2 canonica Johannis 2. Habundancia namque iniquitatis superfluitas caloris innaturalis est. Quid enim aliud est iniquitas quam non equitas? Tolerare ergo de amore qui Deo debetur et tribuere creature iniquitas est et signum infirmitatis mundi, 2 Thimothei 3: *Hoc autem scitote quia in nouissimis temporibus instabunt tempora periculosa et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, blasphemij, parentibus non obedientes, sine benignitate, proditores, proterui, cupidi, voluptatum amatores magis quam Dei*, etc.

357 non] omnino A : om. H

336 1 Cor 13:5
54) Cf. 2 Tim 3:1–4

345–48 Mt 24:12

352–54 1 Jo 2:17

360–68 (354–

ras quod dileccio hominum quoad Deum et proximum lentescit et refrigerescit, et dileccio rerum mundanarum et carnalium delectacionum feruescit et inualescit, tunc scias bene quod calor naturalis est nimis remissus, innaturalis nimis intensus. Quod hec sit agnitio huius infirmitatis possum probare per auctoritatem sacre scripture, quia Christus dedit signum de appropinquacione finis mundi dicens: *Quoniam habundabit malicia, refrigescet caritas*.

Ideo cum consideras maliciam crescere et caritatem decrescere, scias quod hic mundus velociter transit versus finem et quod iste primus citator aduenerit. Et sic dicit beatus Paulus 2 Timothei 3: *Hoc autem scito quod in nouissimis temporibus instabunt tempora periculosa et erunt homines seipsos amantes, hoc est corpora sua, cupidi, elati, blasphemij, parentibus inobedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem benignitatis, uirtutem autem eius abnegantes. Et hos deuota.*

370 Cum ergo conceperis multitudi-
nem hominum ad talia se ingerere,
recogita quoniam totus mundus
citatus est ad reddendum *racionem*
villicacionis sue.

[II.A.2.b]

375 [E/804] Secundo dixi quod secundus
apparitor ad istum vniuersalem com-
potum est mundi senescentis de-
cliuitas, que cognosci poterit ex
signorum implecione. Nec tamen
sufficimus cognoscere *tempora vel*
380 *momenta que Pater posuit in sua*
potestate, vt videlicet diem uel ho-
ram certitudinaliter demonstremus,
cum nec apostolis fuerit talis cog-
nicio data.

385 [E/814] Possumus tamen ex autori-
tatibus sacre scripture cum racioni-
bus et exposicionibus sanctorum
sufficenter dicere quia *dies ille ire*
prope est.

390

395 Si autem Apostolus iam per 13007
[sic] annis elapsis dixerit: Nos
sumus *in quos fines seculorum deue-*
nerunt, 1 Corinthiorum 4, a multo

Cum videris populum talibus con-
dicionibus ualde impensum, scias
pro vero quod primus citator monet
vniuersum mundum quod dies iudicij
appropinquat.

[II.A.2.b]

Secundus citator qui monet vni-
uersum mundum est senectus vel
debilitas mundi. Et hanc denunciant
signorum supplementa. Set bene scio
quod non possumus scire *tempora*
vel momenta que Pater posuit in sua
potestate ad demonstrandum certitu-
dinaliter annum, diem, vel horam
huius iudicij, cum hec noticia latuit
apostolos Christi et eciam humanita-
tem Christi ad ostendum eam nobis.

Tamen possumus ex auctoritate
sacre scripture cum racionibus et ex-
posicionibus sanctorum bene et
aperte denunciare quod hec *dies ire*
est propinqua. Set ne forte aliquis di-
cat in corde suo sicut scriptum est de
stolidis balliuis quod dicent: *Moram*
faciet dominus meus venire, et sub
spe huius incipient *percutere pueros*
et ancillas et edere, bibere, et ine-
briari, ostendam uobis quod hec dies
est prope. Set quantum prope nescio
nec volo enucleare. Quia si populus
pro Mille CCC annis et pluribus
elapsis dicebat “nos sumus *in quos*

376 senescentis *H* : senscentis *A*

398 CCC *C* : CCCC *V*

379–81 (377–80) Act 1:7
12:45

388 Soph 1:15, Apoc 6:17, etc.
398–99 (399–400) 1 Cor 10:11

391–95 Lc

- 400 forciori nos poterimus idem dicere, qui tanto sumus eidem fini propinquiores.
[E/824] Item dicit Crisostomus super Matheum omelia 26 *Operis imperfecti*: “Vbique tenebras vides, et dubitas diem transire? Prius enim in vallibus fit obscuritas die declinante ad occasum. Quando ergo valles videris obscurari, quis dubitat quia iam nox est? Si primo in secularibus laycis Christianis inciperit preualere obscuritas peccatorum, nunc autem quando iam vides quod sacerdotes positos in vertice spiritualium dignitatum, qui montes et colles dicuntur, \et/ ipsos iniquitas tenebrosa \comprehenderit/, quomodo dubitemus quod finis est mundi?” Hec ille.
- 410
- 415
- 420
- [E/837–901]
- 425
- 430
- fines seculi deuenerunt,”* multo citius possumus nos sic dicere, qui tanto viciniore [16v] sumus termino mundi quam ipsi fuerunt, sicut dicit beatus Johannes Crisostomus omelia [...]: “Vides vndique tenebras et dubitas quod dies preterijt? Primo in vallibus sunt tenebre quando dies incipit declinare ad occasum. Cum ergo vides valles tenebris obscurari, tunc cur esitas noctem instare? Set si videris tenebras super montes inualescere, tunc dices absque hesitatione quia nox est. Sic si videris seculares et illiteratos Christianos tenebris peccatorum obumbrari, signum est quod hic mundus ad finem declinat. Set cum videris sacerdotes qui positi sunt in apice vel summitate spiritualis dignitatis et essent sicut montes precellentes vulgum in conuersacionis perfeccione tenebris peccatorum inuolutos, quis dubitat quin mundus est in fine suo?”
- Similiter Joachym in expositione Jeremie dicit: “Ab anno Domini millesimo CC^{mo} omnia tempora sunt michi suspecta.” Et iam preterierunt pene anni CC^{ti} de hoc tempore suspecto. Similiter beata virgo Hildagardis in libro prophetie sue, in ter-

409 valles] vales A : om. H (longer)

412–13 hesitatione C : vlla dilacione V

403–18 (404–23) Ps.-Chrysostom, *Opus imperfectum* 34 (PG 56:818).

424–27 Cf. Joachim of Fiore, *Diuina prorsus in Ieremiam Prophetam interpretatio* (Cologne, 1577), praefatio; quoted in Vincent of Beauvais, *Speculum historiale* 32.107 (Nuremberg, 1483).

435 cia parte, visione XI, capitulo LXX,
 mouet hanc rationem: “Sicut in sep-
 tem diebus Deus fecit mundum, sic
 in septem milibus annorum mundus
 ad finem deducetur. Et sicut in sexto
 die creatus est homo, sic in sexto
 millenario annorum fuerat redemptus
 et reformatus. Et in septimo die
 mundus plenarie perfectus est et
 440 Deus quieuit ab omni opere suo. Sic
 in septimo millenario annorum im-
 plebitur numerus saluandorum et
 plena requies erit sanctis in corpore
 et anima.” Si tunc ita sit quod sep-
 445 tem dies creacionis mundi corres-
 pondent septem millenarijs annorum,
 transitus eius ut euidenter sequitur ex
 dictis huius virginis videamus quid
 desit quin septem millenarij annorum
 impleantur, quia si addamus anno-
 rum numerum a natiuitate Christi ad
 annos ab inicio mundi usque ad na-
 tiuitatem Christi, si volueris sequi
 Augustinum, Bedam, Orosium, et
 plurimos doctores probabiles de hac
 materia tractantes, iam preterierunt
 sex millenarij et sex anni centi, sicut
 450 patet in quodam libro vocato *Specu-
 lum iudiciale*. Et sic patet quod hec
 vltima dies preterierit ultra medium,
 si debuerimus adhibere credentiam
 racioni huius virginis.
 455
 460

457 sex anni centi C : VI c [=sescenti] V

429–44 Cf. Hildegard of Bingen, *Scivias* 3.11.17–23 (CCCM 43A [PL 197:714–15]). Hildegard is also quoted in Vincent’s *Speculum historiale*, loc. cit.

465 Set si attendamus Euangelio, re-
 470 periemus in euangelio Mathei 24
 quod discipuli Christi petierunt ab eo
 tres questiones. Prima quarum erat
 hec: Quando destruetur ciuitas Iheru-
 salem? Secunda, que essent signa
 aduentus eius ad iudicium? Et tercia,
 475 que signa essent consummacionis se-
 culi? Et Christus non dedit eis cer-
 tum tempus de hijs quando eueni-
 rent, set dedit signa per que possent
 scire quando appropinquarent. Et ad
 primam questionem destruccionis
 Iherusalem dixit: Cum videritis Ro-
 manos venire ad obsidendum ciui-
 tatem Iherusalem, tunc statim post
 480 ueniet destruccio eius. Et ad se-
 cundam et terciam questionem dedit
 eis multa signa, videlicet quod reg-
 num insurget aduersus regnum et
 gens contra gentem et erunt pestilen-
 485 cie et terremotus, etc. Que omnia
 intelleximus in diebus nostris. Set fi-
 nale signum quod dedit erat hoc:
*Cum videritis abhominacionem de-
 solacionis que dicta est a Daniele
 propheta stantem in loco sancto,
 490 tunc qui legit intelligat.*

495 Super quo textu arguit quidam
 doctor in libro quem fecit de con-
 summacione seculi: "Si verba Danie-
 lis habeant auctoritatem ut Christus
 dicit ea habere, sufficit de numero
 annorum consummacionis seculi ca-

494 Christus C : vt Christus V

464–84 Mt 24:7 487–90 Mt 24:15

500 pere in memoriam verba Danielis
que iam scripta sunt. Daniel in capi-
tulo 12 loquens de hac abhominacione ponit inter cessacionem iugis
sacrificij Iudeorum que accidit quan-
do per Titum et Vaspasianum Ihe-
rusalem erat destructa et populus
Iudeorum erat dispersus in vniuerso
505 mundo et hanc abhominacionem
quam doctores dicunt esse magnum
Antechristum mille CC^{tos} et LXXX^a
dies.” Iam probat iste doctor quod
“dies” accipitur pro anno, tam pro
510 auctoritate sacre scripture in eodem
loco et in alijs, et eciam per racio-
nem. Sic quod apparet huic clerico
quod magnus Antechristus veniret
anno millesimo CCCC^{mo} a natiuitate
Christi. Qui numerus annorum iam
fere impletur. Set non pono hanc
515 racionem ad ostendendum certum
tempus aduentus eius, cum non habe-
am illam noticiam, set ad ostenden-
dum quod prope est aduentus eius.

520 [E/902] Respiciamus eciam ad quar-
tam partem secunde visionis Johan-
nis posite in Apocalipsi, in qua sub
apericione [*sic*] quatuor sigillorum
525 primorum manifestatur status Eccle-
sie a tempore predicacionis Christi
vsque ad statum eiusdem sub tem-
pore Antechristi et eius preambu-

Set attendamus ad quartam partem
secunde visionis Johannis in libro
Apocalipsis, capitulo 6, vbi in appe-
ricione septem sigillorum declaratur
status Ecclesie a tempore natiuitatis
Christi usque ad tempus Antechristi
[17r] et predecessorum eius, scilicet
finem mundi. Appericio quatuor pri-

523 posite] posito A : om. H
Antechristi and Antechristi later)

526 Antechristi C (V varies between Anti-
christi and Antechristi later)

521–30 On the opening of the seals, cf. Richard of St. Victor, *In Apocalypsim Joannis* (PL 196:760–70).

530 lorum, qui ostenditur in apericione
reliquorum trium sigillorum.

535 [E/910] Apercio namque primi si-
gilli ostendit statum Ecclesie in tem-
pore Christi et apostolorum, quando
primum animal dedit vocem, vide-
licet leo, idest predicantes Christi re-
surreccionem et ascencionem.

540

545

550

555

560

[E/928] Apercio secundi sigilli re-
spicit statum Ecclesie in tempore
martirum, et istud tempus incepit a

morum sigillorum ostendit statum
Ecclesie a tempore Christi usque ad
tempus Antechristi et predecessorum
eius, qui ostenditur per appericionem
aliorum trium.

Appericio primi sigilli notificat
statum Ecclesie in tempore predi-
(ca)cionis Christi et apostolorum
eius, quia tunc prima bestiarum qua-
tuor, que est leo, dedit vocem suam;
qui signat predicatores resurreccionis
et ascencionis Christi. Et tunc exijt
*equis albus, et qui sedebat super il-
lum habebat archum* in manu sua, *et
exiuit vincens ut vinceret*. Per hunc
equum album intelligimus mundiciam
conuersacionis quam isti predica-
tores habuerunt, et per archum veram
et fidelem doctrinam suam qua pun-
gebant corda hominum cum con-
tricione pro peccatis suis. Et exi-
uerunt de Iudea de qua orti sunt,
vincentes quosdam de Iudeis et fa-
cientes eos relinquere fiduciam quam
habebant in veteri testamento et cre-
dere in Iesum Christum sequendo
doctrinam eius. Exiuerunt vincere
paganos ostendendo eis quod sua
ydola et ymagine non fuerunt dij set
ex structura et formacione hominum.
Vnde non sufficerent se vel aliquem
alium saluare et reduxerunt eos ad
fidem Domini nostri Iesu Christi.

In appericione secundi sigilli cla-
mabat secunda bestia, que est vitu-
lus; que est bestia que solita est

565 tempore Neronis vsque ad Constan-
tinum magnum, qui dotauit Eccle-
siam, quia tunc dedit vocem secun-
dum animal, videlicet vitulus, qui
est animal immolaticum, et equus
570 rufus exijt, et qui sedebat super eum
habuit potestatem sumere pacem de
terra. Tunc enim multi, et potissime
duces dominici gregis, interfecti
sunt. Nam de 32 summis pontifi-
575 cibus qui fuerunt a tempore Petri
vsque ad Siluestrum primum nullus
preter quatuor fuit quin martirio
coronatus sit, vt *Cronica Martini*
testantur.

580

585

[E/945] Apercio terciij sigilli osten-
590 dit statum Ecclesie sub tempore
hereticorum, qui inceperunt sub
tempore predicti Constantini et du-
rauerunt vsque ad tempus doctorum.
Et tunc vocem dedit tercium animal,
595 idest homo. In quo tempore contra
hereticos male sencientes de Christo
esset necessaria predicacio de Chris-
ti humanitate, qualiter videlicet ma-
nens quod erat assumpsit quod non
600 erat; quia tunc exiuit equus niger.

occidi in veteri testamento et Deo of-
ferri. Istud ostendit statum Ecclesie
in tempore martirum, qui pro con-
stanti predicacione legis Dei fude-
runt sanguinem suum. Et hoc figu-
ratur per equum rufum qui exijt in
appericione huius sigilli. Et iste sta-
tus incepit in tempore Neronis ne-
phandi imperatoris et durabat usque
ad tempus magni Constantini, qui
dotauit ecclesias temporalibus pos-
sessionibus. Quia in hoc tempore
multi seruorum Christi et precipue
rectores et doctores populi Dei fue-
runt martirizati. Quia de XXIJ epis-
copis Rome qui fuerunt inter Petrum
et Siluestrum non lego nisi de qua-
tuor quin omnes martirizati fuerunt
pro lege Dei. Similiter in tempore
Diocliciani imperatoris tanta erat
persecutio super Christianos quod in-
fra XXX dies erant 22 milia homi-
num et mulierum pro nomine Iesu
martirizati.

Apercio terciij sigilli ostendit sta-
tum Ecclesie in tempore heretico-
rum, qui figurantur per equum nigrum
pro falsa intelleccione sacre scrip-
ture. Quia tunc bestia tercia clama-
uit, que est homo, quia tunc necesse
erat predicare misteria incarnationis
Christi et passionis Christi contra
hos hereticos qui male sentiebant de
hijis articulis, quomodo Christus sus-
cepit veram humanam naturam de
beata Maria ipso manente Deo sicut
prefuit, et matre sua permanente vir-

572–79 Martin of Troppau, *Chronicon pontificum et imperatorum*.

605 [E/954] Apercio quarti sigilli ostendit statum Ecclesie in tempore ypocritarum, quem statum credo iam esse in Ecclesia. Nunc ergo necessaria est vox aquile vt extollatur Deus ne humane tradiciones supergrediantur et calcent euangelium Christi. Iam egressus est *equus pallidus, et qui sedet super eum, nomen illi mors, et infernus sequitur eum,*

610
615
620
625

[E/968]

630

635 [972] Et vt breuiter transeam, video impletum [...] de apercione sexti sigilli, que signat statum Ecclesie immediate ante Antechristum. Dictum est enim ibi: *Post hec vidi quatuor angelos terre tenentes quatuor ven-*

gine ante partum, in partu, et post partum.

Appericio quarti sigilli ostendit statum Ecclesie in tempore ypocritarum, qui designantur per equum pallidum. Qui exterius ferunt signa penitencie ad obcecandum populum. *Et qui sedebat super equum nomen eius erat Mors,* quia spiritualiter occident eos quos ducunt et docent confidere in alio quam in Deo. *Et infernus sequitur eum,* quia infernus sequitur eos quos isti decipiunt. In hoc tempore oportebat quod quartum animal, quod est aquila, faciat clamorem suum; que inter omnes aues altissime volat ad extollendum euangelium Christi et ad magnificandum legem Dei super omnes alias leges, ne sensus hominum et tradiciones eorum supergrediantur et conculcent legem Dei per informacionem istorum ypocritarum. Et iste est ultimus status qui est vel erit in Ecclesia ante aduentum Antechristi magni.

Appericio quinti sigilli ostendit statum Ecclesie qui tunc sequetur et desiderium quod amatores legis Dei habebunt post finem huius mundi ad liberandum de hac miseria.

Appericio sexti sigilli ostendit statum Ecclesie in tempore membrorum Antechristi. Quem statum scietis esse in Ecclesia quando videbitis impletum quod beatus Johannes prophetabat Apocalipsis 7 accidere in

640 *tos terre ne flarent super terram
neque super mare neque super vllam
arborem.* Quatuor venti quatuor
euangelia sunt, que neque super
[151r] terram, super plebeos, neque
super arborem, idest ecclesiasticos,
645 neque super mare, idest dominos
temporales, predicari permittuntur
propter quatuor angelos diaboli.

650

655 Quid ergo superest nisi vt reueletur
misterium sigilli septimo, vt veniat
videlicet *ille iniquus quem Iesus
Christus interficiet spiritu oris sui,*
et hic non regnabit nisi *per tempus
660 et tempora et dimidium temporis,* vt
Daniel testatur, idest per tres annos
et dimidium.

665 Et tunc erit mundus, vt predixi, a
tercio citatore vocatus vt reddat co-
ram districto iudice *racionem villi-
cacionis* sue.

huius sigilli appericione: *Post hec
vidi quatuor angelos stantes super
quatuor angulos terre tenentes qua-
tuor ventos terre ne flarent super
terram neque super mare neque
super ullam arborem.* Isti quatuor
angeli sunt numerus omnium mi-
nistrorum diaboli, qui eo tempore
placendo Antechristo domino suo
opilabunt quatuor ventos, qui sunt
quatuor Euangelia predicanda, et sic
impediunt flauorem gracie Spiritus
Sancti infundi super homines do-
lentes pro peccatis suis ad suam cor-
reccionem vel super eos qui vir-
tutibus increscerent, uel eciam super
homines perfectos.

Quid accidet de hoc nisi quod
misterium septimi sigilli ostendatur,
quod ipse ueniat in propria persona
quem Iesus interficiet spiritu oris sui,
quando diabolus ostendit vltimam et
grauissimam persecutionem [17v]
quam ipse et ministri sui possint
imponere membris Christi.

Et hec est tercia citacio vel voca-
cio quam mundus habebit ad compa-
rendum in hoc terribili iudicio. In
omnibus hijs nichil dixi de mea pro-
pria inuencione, set secundum alios
doctores qui approbati sunt.

656 misterium] ministerium A : om. H (longer)

[II.B]

670 [E/994] Secundo dixi principaliter
quod esset sciendum coram quo
iudice reddituri sumus compotum.
Ad quod dico quod ipse *Antiquus*
Dierum iudex noster erit, qui omnes
675 actus nostros, ymmo cogitatus, re-
cipit a luce prima in vesperam. Vnde
scriptum est in Apocalipsis 2: *Vidi*
mortuos pucillos magnos stantes in
conspectu troni, et duo libri aperti
sunt, et alius liber apertus est, et
680 *iudicati sunt mortui ex hijs que*
scripta erant in libris.

685

690 Libri isti consciencie hominum sunt,
que modo latent set tunc patebunt
toti mundo.

695 Et *alius liber apertus*, qui est vite
liber legis Dei, est.

[II.B]

Dixi ergo in primo principali meo
quod sciendum esset coram quo iu-
dice redderemus rationem. Vnde
sciendum est quod ipsemet omnipo-
tens Deus audiet hanc rationem vil-
licacionis nostri. Ipse omnia opera
nostra et omnes cogitaciones nostras
contemplatur ab exordio vite nostre
usque ad finem. Et ipse manifestabit
ibi occulta cordis nostri publicans
vniuerso orbi iusticiam iudicij sui.
Sic ex omnipotentia Dei vnius-
cuiusque opera manifestabuntur vni-
uerso orbi. Et sic apparet per verba
Johannis in libro Apocalipsis 20, ubi
sic inquit: *Vidi mortuos magnos et*
pusillos stantes in conspectu throni,
et libri aperti sunt, et alius liber est
apertus, qui erat vite, et iudicati sunt
mortui ex hijs que scripta sunt in
libris secundum opera ipsorum. Isti
libri sunt consciencie hominum, que
nunc clauduntur set tunc aperientur
vniuerso orbi ad legendum in eis tam
opera quam cogitaciones.

Set *liber vite* est conuersacio et
doctrina Christi, que iam abscondita

669 primo C : secundo V 674–75 recipit a] respicita A 692 mundo]
mundi A

672–73 Dan 7:9, 22 676–81 (683–89) Cf. Apoc 20:13

669 Above at [II].

673–75 Cf. Prudentius, *Liber Cathemerinon* 2.105–8 (CCSL 76:10): “Speculator
adstat desuper, / qui nos diebus omnibus / actusque nostros prospicit / a luce prima in
uesperum.”

700 In primis libris aperta erunt que
fecimus, in secundo que fecissemus.
Tunc iudicabuntur mortui ex scriptis
in libris; nam si ea que scripta sunt
in libro consciencie sunt conformia
705 hijs que precipiuntur in libro legis
Dei, saluabimur; si non autem
dampnabimur.

710 [E/1021] Vide igitur quid iam scri-
bitur in libro consciencie tue, et si
quid ibi inveneris contrarium vite
Christi aut doctrine, cultro [sic]
715 penitencie abradere ne differas, re-
cogitando intime quod reddes *ra-
cionem villicacionis tue.*

[II.C]

720 [E/1027] Tercio dixi principaliter
quale premium daretur in prefato iu-
dicio seruis fidelibus et prudentibus,
eciam qualis pena fatuis et seruis
nequam. Pro quo sciendum quod
725 Dominus veniet ad iudicium hic in
terram in forma humana quam

est ab hominibus qui damnandi sunt
ex propria malicia sua, que iudicat
homines pocius sequi mundum quam
Deum. In primo libro scribentur om-
nia opera nostra, et in secundo libro
scribentur omnia que debuimus fe-
cisse. Et tunc iudicabuntur mortui ex
hijs que scripta sunt in hijs libris.
Quia si opera que fecimus et scripta
sunt in libris conscienciarum nos-
trarum conueniant libro doctrine
Christi et conuersacione eius, que est
liber vite, tunc erimus saluati; et si
non, erimus damnati, quia iudicium
tribuetur secundum opera nostra.

Contemplare ergo dum viuis in
hoc mundo quid scribitur in libro
consciencie tue, et si quid inueneris
contrarium conuersacionis uel doc-
trine Christi, cum cultello penitencie
et contricionis studeas illud eradere
et melius scribas in libro tuo, semper
meditando in corde tuo quod reddes
racionem villicacionis tue.

[II.C]

Similiter dixi principaliter quod
sciendum esset quod retribucio dan-
da sit in illo iudicio hijs qui fideles
serui et boni sunt Domini, et que hijs
qui nequam et infideles serui sunt
Domino. Pro quo sciendum est quod
Dominus noster Iesus Christus veniet

700 secundo] secunda A : om. H 705 si non] sine A : om. H 715–16 re-
cogitando] recogando A : om. H 721 premium] primum A : om. H

720 Above at [II].

assumpsit, habens in corpore suo
vulnera que passus est pro nostra
redempcione, et omnes saluandi re-
730 sumptis corporibus rapiuntur *obuiam*
Christo *in aiera*, vt testatur Aposto-
lus Ad Thessalonicenses 4, dimissis
in terra dampnandis tanquam in dol-
eo vino claro supernatante feces in
735 fundo dimittuntur.

740 Tunc facta altercacione cum falsis
Christianis de omissione operum
misericordie, vt patet, tanquam cum
seruis scientibus voluntatem Domini
sui et non facientibus, recitatisque
745 iustorum operibus et fidelitate qui-
bus imitati sunt Christum, ibunt in-
fideles cum diabolo cui seruierunt
absorbiente eos terra in ignem eter-
num, iusti autem in vitam eternam.
750 [E/1046] Tunc impletur quod dic-
tum est Apocalipsis [...]: *Ve, ve, ve*
habitantibus in terra. *Ve* gentili qui
cultum quem debuit creatori ex-
hibuit creature. *Ve* Iudeo qui gloria-
755 batur in lege et vmbra; tunc videbit
regnare filium Marie quem prius ne-
dum despexit, ymmo crucifixit.

760

ad iudicium in hunc mundum in eo-
dem corpore quod sumpsit de beata
Maria, habens in eo eadem vulnera
que pro nobis in cruce patiebatur et
pro redempcione omnium saluando-
rum. Et tunc resument corpora nostra
[sic] adherentes capiti suo, quod est
Christus, et rapiuntur *obuiam* Christo
in aera, ut dicit Paulus. Set hij qui
damnandi sunt relinquentur deorsum
in terra, sicut in dolio pleo vini feces
deorsum remanent et clarum vinum
supernatat.

Tunc exposcet Christus racionem
de operibus misericordie reprehen-
dens falsos Christianos pro conuer-
sacione sua iniqua et recitans eis ea-
dem opera misericordie per que boni
et fideles serui secuti sunt eum. Tunc
ibunt illi serui nequam et infideles ad
diabolum cui seruierunt. Terra deuo-
rabit eos in ignem eternum. Et iusti
ibunt in vitam eternam.

Tunc impletum erit quod scriptum
est in libro Apocalipsis: *Ve, ve, ve*
hij qui habitant *in terra*. *Ve* pagano
qui dedit honorem suum mortuis
ymaginibus manibus hominum fabri-
catis et alijs creaturis quem dedisset
Deo qui eum formauit. *Ve* Iudeo qui
nimium confidit in veteri testamento.
Tunc videbunt hij Iudei filium Marie
totum mundum iudicantem, quem
despexerunt et cruci affixerunt.

734 vino claro supernatante] vini claro supernatantem A : om. H

730–32 (734–35) 1 Thess 4:17 751–52 Apoc 8:13

Ve falso Christiano qui sciens voluntatem Domini sui non perfecit.

- 765 [E/1055] Item ve propter peccatum cogitacionis ei qui exclusit memoriam passionis siue sacram contemplacionem beneficiorum eius et amorem bonitatis illius de camera cordis sui et fecit eam *speluncam latronum* et aram porcorum, idest immundarum cogitacionum. Excluseris Deum de corde tuo? Excludet et ipse te de regno suo. Concensit suggerenti diabolo? Et ideo in eternum cremaberis cum illo.
- 770 [E/1063] Ve propter peccatum locucionis, quia non poterit fetidum os tuum quo inhonesta locutus es, malediccionem, fraudem, decepcionem, mendacionem, periurium, derisionem, detractionem, iam aperiri ad laudandum Deum in societate sanctorum, quia *non est speciosa laus in ore* peccatorum. Tunc tu qui si in
- 780 vita tua os tuum impollutum seruasses, iam debuisses cantasse cum angelis *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens*, et iam lamentando et clamabis "Ve, ve, ve,
- 785 *quante sunt hic tenebre.*"
- 790

Set tercium et maximum ve falso Christiano qui nouit uoluntatem Domini sui et non impleuit eam.

Similiter ve pro peccato meditacionis tibi qui exclusisti de familia Dei que est memoria passionis sue, deuote contemplacionis et memoria beneficiorum suorum a camera cordis tuis, et fecisti eam aram vel domum porcorum et spelunca latronum per immundas cogitaciones. Et sicut hic exclusisti Deum a corde tuo, sic excludet te ibi a celo. Familiam diaboli hospitatus est, et cum eo in inferno manebis in eternum.

Ve similiter pro peccato locucionis. Vnde quia apperuisti os tuum fetidum et immundum cum quo locutus es inhonestatem, malediccionem, [18r] fraudem, mendacia, periuria, derisionem et detractionem, ut adorares in Deum in consortio sanctorum, quia laus non est conueniens in ore peccatorum, a quibus si mundum seruasses os tuum cantasses in celo in consortio sanctorum angelorum hunc gloriosum canticum *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus omnipotens*. Et tunc vlulans et flens clamabis in consortio demonum: Ve, ve, *quante sunt tenebre!*

774–75 inferno V : infernum C 781 iam] ia A : om. H 783 in] n A : om. H
786 debuisses] debuisse A : om. H

769–70 Mt 21:13 783–84 Cf. Ecclesiasticus 15:9 787–88 (787–89) Apoc 4:8
789–90 (790–91) Cf. Mt 6:23

[E/1075] Ve tercio propter peccatum operis. Superbus fuisti? Detractus es ad inferos superbia tua, Ysaie 14.
 795 Invidia arcisti? *Invidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum, imitantur eum qui sunt ex parte eius*, Sap 2. Iracundia vexatus fuisti? *Omnis qui fratri suo irascitur reus erit iudicio*, Mathei 2. In bonis operibus torpuisti? *Veniet tibi quasi viator egestas et paupertas tua quasi vir armatus*, Prouerbiorum 6. Adulterio, ventris ingluuie, et cupiditate te pol-
 805 luisti? *Illud etiam scitote quod omnis fornicator aut immundus aut auarus non habet hereditatem in regno Christi et Dei*, Ephesiorum 5, set *ignis et sulfur et spiritus procellarum pars calicis eorum*, in Psalmo.
 810
 815
 [E/1091] Tunc enim dicent illud lamentabile carmen quod scribitur Trenorum: *Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster, cecidit corona capitis nostri. Ve nobis quia peccauius.*

Ve etiam pro peccato in opere. Fuisti superbus, superbia tua trahetur ad infernum, sicut dicit Ysaias propheta. Vel fuisti accensus inuidia: ex inuidia diaboli (mors) intrauit in hunc mundum, et ipsi sequentur eum *qui sunt ex parte sua*, ut Salomon dixit. Vel fuisti irretitus ira, et quicumque importauerit iram in corde suo aduersus fratrem suum, *reus erit iudicio*, ut Christus dicit in Euangelio Mathei [...]. Vel fuisti accidiosus ad operandum bonum, miseria *veniet ad te ut viator armatus*, ut dicit liber Prouerbiorum. Vel frequentasti luxuriam, gulam, vel auariciam. *Hoc autem scitote quod omnis fornicator aut immundus aut auarus aut gulosus non habebit partem neque hereditatem in regno Christo et Dei*, ut Paulus dicit; set *ignis, sulphur, et spiritus procellarum*, hoc est diabolus inferni, erunt *pars calicis* uel pene *eorum*, ut scribitur in Psalmo.

Cum isti qui damnati sunt in hac pena cantabunt hoc dolorosum carmen quod scribitur in libro Lamentacionum: *Gaudium cordis nostri* est auulsum, *chorus noster* uersus est in lamentacionem, *corona capitis nostri* a nobis est sublata. Heu, pro peccato quod commisimus. Set gaudium,

817 carmen] camen A : om. H

793–94 Cf. Is 14:11 795–98 Sap 2:24–25 789–800 (801–3) Mt 5:22
 801–3 (803–6) Prov 6:11 805–7 (807–12) Eph 5:5 809–10 (814–15) Ps
 10:7 818–21 Lam 5:15

825 gaudium, gaudium hijs qui salui fi-
unt. Gaudium in Deo, gaudium in se-
ipsis, gaudium in alijs qui salui fiunt.
830 Similiter gaudium de labore suo qui
deducitur ad finem gloriosum vel
eciam graciosum. Gaudium quia
euaserunt penas inferni, gaudium pro
eterna gloria, quam habent in con-
spectu Dei.

Cui sit honor et gloria in secula se-
culorum. AMEN.

University of Pennsylvania.